

**SLIVENKO (SLIVENKO) LATVIYAYA QARŞI
MƏHKƏMƏ İŞİ**

9 oktyabr 2003-cü il tarixli Məhkəmə qərarı

(Ərizə № 48321/99)

*Slivenko Latviyaya qarşı məhkəmə işində,
Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, hakimlər:
cənab L. Vildhaber (L. Wildhaber), sədr;
cənab K.L. Rozakis (C.L. Rozakis);
cənab C.-P. Kosta (J.-P. Costa);
cənab G. Ress (G. Ress);
ser Nikolas Bratsa (Nicolas Bratza);
cənab Y. Makarçik (J. Makarczyk);
cənab İ. Kabral Barreto (I. Cabral Barreto);
xanım F. Tulkens (F. Tulkens);
xanım V. Stracinska (V. Strážíincká);
cənab P. Lorenzen (P. Lorenzen);
xanım M. Tsatsa-Nikolovska (M. Tsatsa-Nikolovska);
xanım H.S. Qriv (H.S. Greve);
cənab A.B. Baka (A.B. Baka);
cənab R. Maruste (R. Maruste);
cənab K. Traha (K. Traja);
xanım S. Botuçarova (S. Botoucharova);
cənab A. Kovler (A. Kovler);*

*habelə katib cənab P.J. Mahoneydən (P.J. Mahoney) ibarət
tərkibdə Böyük Palatada işə baxaraq,*

*12 iyul 2002-ci ildə, 25 sentyabr 2002-ci ildə və 9 iyul 2003-
cü ildə qapalı müşavirə keçirərək,*

*yuxarıda göstərilən sonuncu tarixdə qəbul edilmiş aşağıdakı
qərarı elan edir:*

PROSEDUR

1. İş İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının («Konvensiya») keçmiş 34-cü maddəsi əsasında 28 yanvar 1999-cu ildə Latviyanın iki keçmiş sakini xanım Tatyana Slivenko (*Tatjana Slivenko*) və xanım Karina Slivenko (*Karina Slivenko*) («Ərizəçilər») tərəfindən Məhkəməyə təqdim edilmiş Latviya Respublikasına qarşı 48321/99 sayılı ərizə vasitəsilə qaldırılmışdır. Əvvəlcə ərizə birinci ərizəçi ilə nikahda olan və ikinci ərizəçinin atası olan Rusiya vətəndaşı cənab Nikolay Slivenko (*Nilolay Slivenko*) tərəfindən də təqdim edilmişdi.

2. Hüquqi yardım almış ərizəçiləri Moskvada vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olan cənab A. Asnis (*A. Asnis*) və cənab V. Portnov (*V. Portnov*) təmsil edirdilər. Latviya Hökumətini («cavabdeh Hökumət») onun nümayəndəsi xanım K. Malinovska (*K. Malinovska*) təmsil edirdi.

3. Ərizəçilər konkret olaraq iddia etdilər ki, onların Latviyadan çıxarılması istər ayrıca, istərsə də 14-cü maddə ilə birlikdə götürülməklə Konvensiyanın 8-ci maddəsini pozub və ərizəçilərin 28-29 oktyabr 1998-ci ildə və 16-17 mart 1999-cu ildə həbsdə saxlanmaları Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci və 4-cü bəndlərini pozub.

4. Bundan sonra ərizə Məhkəmənin İkinci Seksiyasına təqdim edildi (Məhkəmə Reqlamentinin 52-ci Qaydasının 1-ci bəndi).

5. 26-cı Qaydaya uyğun olaraq, işə baxmalı olan Palata təşkil edildi. Latviyadan seçilmiş hakim cənab E. Levits işdə iştirak etməkdən imtina etdi (28-ci Qayda). Müvafiq surətdə, cavabdeh Hökumət Estoniyadan seçilmiş hakim cənab R. Marusteni (*R. Maruste*) onun əvəzinə təyin etdi (Konvensiyanın 27-ci maddəsinin 2-ci bəndi və 29-cu Qaydanın 1-ci bəndi).

6. 27 yanvar 2000-ci ildə Palata şikayət barəsində cavabdeh Hökumətə məlumat verdi (keçmiş 54-cü Qaydanın 3 (b) bəndi). Tərəflər yazılı izahatlarını təqdim etdilər və bundan sonra hər biri

digər tərəfin yazılı qeydlərinə cavab verdi. Bundan əlavə, üçüncü tərəf qismində işə qatılmaq hüququndan istifadə edən Rusiya Hökumətindən qeydlər alındı (Konvensiyanın 36-cı maddəsinin 1-ci bəndi və 61-ci Qaydanın 2-ci bəndi). Tərəflər həmin qeydlərə cavab verdilər (61-ci Qaydanın 5-ci bəndi).

7. 14 iyun 2001-ci ildə hakimlər cənab K.L. Rozakis (sədr), cənab A. B.Baka, xanım V. Stracinska, cənab P. Lorenzen, xanım M. Tsatsa-Nikolovska, cənab R. Maruste, cənab A. Kovler, habelə Seksiyanın katibi cənab E. Friberqdən (*E. Fribergh*) ibarət tərkibdə İkinci Seksiyanın Palatası Böyük Palatanın xeyrinə öz yurisdiksiyasından imtina etdi və tərəflərin heç biri bu imtinaya etiraz etmədi (Konvensiyanın 30-cu maddəsi və 72-ci Qayda).

8. Konvensiyanın 27-ci maddəsinin 2-ci və 3-cü bəndlərinə və 24-cü Qaydaya uyğun olaraq Böyük Palatanın tərkibi müəyyən edildi, cavabdeh dövlətdən seçilmiş hakimi əvəz edən, cavabdeh Hökumət tərəfindən *ad hoc* hakim qismində təyin edilən seçilmiş hakim cənab Maruste öz funksiyasının icrasını davam etdirdi (29-cu Qaydanın 1-ci bəndi).

9. 14 noyabr 2001-ci ildə Strasburqda İnsan Hüquqları Sarayında şikayətin qəbul edilənliyi və mahiyyəti üzrə açıq dinləmə keçirildi (59-cu Qaydanın 3-cü bəndi).

Məhkəmədə iştirak etdilər:

a) Cavabdeh Hökumətin adından:

xanım K. Malinovska (*K. Malinovska*), nümayəndə;

xanım A. Astaxova (*A. ASTAXOVA*), vəkil;

b) ərizəçilərin adından:

vəkillər:

cənab A. Asnis (*A. Asnis*);

cənab V. Portnov (*V. Portnov*);

xanım T. Ribina (*T. Rybina*);

c) üçüncü tərəfin adından:
cənab P. Laptev (*P. Laptev*), Rusiya Federasiyasının nümayəndəsi;
vəkillər:
cənab S. Volkovski (*S. Volkovskiy*);
cənab S. Kulik (*S. Kulik*).

Dinləmədə ərizəçilər də iştirak etdilər.

Böyük Palata xanım Malinovskanın, cənab Portnovun və cənab Laptevin müraciətlərini, habelə hakimlərin suallarına onların cavablarını dinlədi.

10. 23 yanvar 2002-ci il tarixli qərarı ilə¹ Böyük Palata ərizəçilərin 5-ci maddənin 1-ci və 4-cü bəndləri, 8-ci və 14-cü maddələr üzrə şikayətlərini qəbul olunan elan etdi. Qalan şikayətlər, eləcə də cənab Nikolay Slivenkonun şikayəti qəbul olunmayan elan edildi.

11. Məhkəmənin müraciəti əsasında tərəflər, eləcə də üçüncü tərəf işin mahiyyəti üzrə əlavə izahatlarını təqdim etdilər. Tərəflərin hər biri digər tərəfin qeydlərinə cavab verdilər.

12. 12 iyul 2002-ci ildə Məhkəmə cavabdeh Hökumət tərəfindən guya saxtalaşdırılmış sənədlərin təqdim edilməsi ilə bağlı müstəqil ekspert rəyinin alınması barədə ərizəçilərin və üçüncü tərəfin xahişini rədd etdi (aşağıda 19-cu və 20-ci bəndlərə bax) və işə mahiyyəti üzrə baxılmasını davam etdirdi.

13. Ərizəçilər və cavabdeh Hökumət yalnız üçüncü tərəfin, yəni Rusiya Hökumətinin qeydlərinə dair izahat verməyə dəvət edilmələrinə baxmayaraq, həmin izahatın həddindən kənar çıxan geniş qeydlər təqdim etdilər. 25 sentyabr 2002-ci ildə Məhkəmə qərara aldı ki, ona təqdim edilmiş bu qeydləri qəbul etsin və tərəflərin, eləcə də üçüncü tərəfin öz yekun qeydlərini təqdim etmələrinə imkan versin. Tərəflərin, eləcə də üçüncü tərəfin yekun qeydləri 2002-ci ilin noyabrında alındı.

¹ *Katibin qeydi*. Qərardan çıxarışlar Məhkəmənin qərarlar toplusunda dərc olunur (AİHM 2002-II).

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

14. Tərəflərin təqdim etdiyi iş üzrə faktları aşağıdakı kimi qısaca ümumiləşdirmək olar.

15. Birinci ərizəçi 1959-cu il təvəllüdlü xanım Tatyana Silvenkodur. İkinci ərizəçi onun qızı 1981-ci il təvəllüdlü xanım Karina Silvenkodur.

16. Ərizəçilər rus mənşəlidirlər. Birinci ərizəçi Estoinyada Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının (SSRİ) hərbi qulluqçusunun ailəsində doğulub. Bir aylığında valideynləri ilə birlikdə Latviyaya köçüb. Onun əri 1952-ci il təvəllüdlü Nikolay Slivenko 1977-ci ildə Sovet hərbi qulluqçusu kimi xidmət etmək üçün Latviyaya göndərilib. O, birinci ərizəçi ilə Latviyada görüşüb və 1980-ci ildə orada onunla evlənib. 1981-ci ildə birinci ərizəçinin qızı olub, həmin qız ikinci ərizəçidir. Birinci ərizəçinin atası 1986-cı ildə ordudan tərxis olunub.

17. Latviya 1991-ci ildə yenidən müstəqillik qazanaraq SSRİ-dən ayrılıb. 28 yanvar 1992-ci ildə Rusiya Federasiyası keçmiş Sovet silahlı qüvvələri, o cümlədən Latviya ərazisində yerləşən qüvvələr üzərində yurisdiksiyanı öz üzərinə götürüb.

18. 4 mart 1993-cü ildə ərizəçilər və birinci ərizəçinin valideynləri «keçmiş Sovet vətəndaşları» qismində Latviyada yaşayış yeri olan şəxslər kimi qeydiyyat reyestrinə («reyestr») daxil ediləblər (aşağıda 50-56-cı bəndlərə bax). Həmin vaxt onların heç biri hər hansı konkret dövlətin vətəndaşı deyildi. Reyestrə daxil edilməsi barədə müraciətində birinci ərizəçi ərinin Rusiya hərbi qulluqçusu olduğunu göstərməmişdi.

19. Cavabdeh Hökumət bildirir ki, reyestrə daxil edilməsi barədə müraciət edərkən birinci ərizəçi Nikolay Slivenkonun peşəsi barədə yalan məlumat verərək onun fabrikdə işlədiyini bildirib. Cavabdeh Hökumət birinci ərizəçinin Latviyada yaşayış

yerinin qeydiyyatata alınması barədə ərizəsinə əlavə edilmiş qoşmanın, o cümlədən ərinin fabrikdə fəhlə işlədiyi barədə qeydin surətini təqdim etdi.

20. Ərizəçilər və üçüncü tərəf bildirdilər ki, sənəd saxtadır və belə sənəd ümumiyyətlə mövcud deyil. Onlar həmçinin bu faktı qeyd etdilər ki, onların Latviyada qalmalarının qanuniliyi ilə bağlı sonrakı məhkəmə proseslərində (aşağıda 34-39-cu bəndlərə bax) immiqrasiya orqanları hər hansı saxta informasiya olduğunu qeyd etməyiblər və Latviya məhkəmələri ərizəçilərin hər hansı məqamda cavabdeh Hökumətin qeyd etdiyi informasiyanı təqdim etdiklərini müəyyən etməyiblər.

21. 1990-cı illərin əvvəllərində, tarixi göstərilməyən gündə Rusiya vətəndaşlığı almış Nikolay Slivenko 1994-cü ildə vəzifəsi ləğv edildiyinə görə ordudan tərxis edilənə qədər Rusiya ordusunda xidmətini davam etdirmişdir. Tərəflər onun tərxis olunmasının həqiqi tarixi məsələsində biri-biri ilə razı deyillər: ərizəçilər onun 2 mart 1994-cü ildə tərxis edildiyini bildirirlər. Onlar bu fakta istinad edirlər ki, onun tərxis olunması barədə əmr 2 mart 1994-cü ildə imzalanıb və həmin tarixdən qüvvəyə minib. Rusiya Hökuməti bu qənaəti dəstəkləyir. Cavabdeh Hökumət iddia edir ki, birinci ərizəçinin əri 5 iyun 1994-cü ildə tərxis olunub, çünki onun məzuniyyəti formal olaraq məhz həmin tarixdə başa çatıb; onun məzuniyyət haqqı və tərxis olunma ilə bağlı aldığı vəsaitlər həmin tarixdən etibarən hesablanıb.

22. Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya ilə Rusiya arasında müqavilə («müqavilə») 30 aprel 1994-cü ildə Moskvada imzalanıb və həmin tarixdən qüvvəyə minib (aşağıda 64-67-ci bəndlərə bax).

23. Cavabdeh Hökumətin bildirdiyinə görə, hətta müqavilənin imzalanmasından və qüvvəyə minməsindən əvvəl Latviya və Rusiya hakimiyyət orqanları Latviyadan çıxarılmalı olan Rusiya hərbi qulluqçularının adlarının müəyyən edilməsində əməkdaşlıq edirdilər. Bu kontekstdə Rusiya hərbi orqanları Latviyadakı Rusiya hərbi qulluqçularının siyahısını, o cümlədən

ərizəçinin adını 31 mart 1994-cü ildə Latviya hakimiyyət orqanlarına təqdim etmiş və xahiş etmişdilər ki, onun və ailəsinin Latviyada müvəqqəti yaşayış müddəti uzadılsın. Cavabdeh hökumət iddia etdi ki, bununla aydınlıq gətirildi ki, onlar Latviyada müvəqqəti yaşayırlar və gələcəkdə onların ölkəni tərk etmələri tələb olunacaqdır.

24. Ərizəçilərin və cavabdeh Hökumətin bildirdiyinə görə, 31 mart 1994-cü il tarixli siyahı Nikolay Slivenkonun üzərinə Latviyanı tərk etmək öhdəliyi qoymurdu, çünki bu, müqavilənin faktiki imzalanmasından və qüvvəyə minməsindən əvvəl təqdim edilən, sadəcə onun Latviyada qalma müddətinin uzadılmasını xahiş edən sənəd idi.

25. 7 oktyabr 1994-cü ildə Nikolay Slivenko Latviya Vətəndaşlıq və Miqrasiya Orqanına («VMO») Latviyada müvəqqəti yaşamaq icazəsi üçün müraciət etdi və digər səbəblərlə yanaşı əsas gətirdi ki, Latviyada daimi yaşayış yeri olan birinci ərizəçi ilə nikahdadır. Bu müraciət belə bir əsasa görə rədd edildi ki, müqaviləyə əsasən Rusiya qoşunlarının çıxarılması ilə əlaqədar olaraq, o, Rusiya hərbi qulluqçusu kimi Latviyanı tərk etməlidir.

26. 29 noyabr 1994-cü ildə VMO reyestrə ərizəçilər barədə daxil edilmiş qeydi Nikolay Slivenkonun hərbi statusu ilə əlaqədar olaraq ləğv etdi. Ərizəçilər bildirirlər ki, bu qərar barədə onlara məlumat verilməyib və onlar yalnız 1996-cı ildə birinci ərizəçinin ərinin qaldırdığı məhkəmə prosesi kontekstində bu qərardan xəbər tutublar (aşağıda 29-cu bəndə bax).

27. Cavabdeh Hökumət həmçinin 10 dekabr 1994-cü il tarixli siyahını təqdim etdi, onun bildirdiyinə görə, həmin siyahı Rusiya silahlı qüvvələri tərəfindən Latviya hakimiyyət orqanlarına təqdim edilmişdi. Siyahıda Nikolay Slivenko 28 yanvar 1992-ci ildən sonra tərxis olunmuş hərbi personal kateqoriyasına daxil edilmişdi. Ərizəçilər və üçüncü tərəf bu siyahının həqiqi olduğuna etiraz etdilər.

28. Bundan başqa, cavabdeh Hökumət 16 oktyabr 1995-ci il tarixli siyahını təqdim etdi, onun bildirdiyinə görə, həmin siyahı Rusiyanın Riqadakı konsulluğu tərəfindən Latviya Xarici İşlər Nazirliyinə təqdim edilmişdi. Cavabdeh Hökumətin sözlərinə görə, siyahıda 28 yanvar 1992-ci ildən sonra Rusiya silahlı qüvvələrindən istefaya çıxmış* Rusiya hərbi qulluqçuları arasında Nikolay Slivenkonun adı vardı. Siyahıda həmçinin qeyd edilirdi ki, 3 avqust 1994-cü ildə Nikolay Slivenkoya Rusiyanın Kursk şəhərində ev verilib və o, 31 dekabr 1994-cü ildə Latviyanı tərk etməlidir. Ərizəçilər və üçüncü tərəf bu siyahının həqiqi olduğuna etiraz etdilər.

29. Lakin faktiki cəhətdən birinci ərizəçinin əri Latviyada qaldı. O, məhkəmədə VMO-ya qarşı iddia qaldıraraq bildirdi ki, bu orqanın ona müvəqqəti yaşayış üçün icazə verməkdən imtina etməsinin hüquqi qüvvəsi yoxdur. 2 yanvar 1996-cı ildə Riqa şəhərinin Vidzeme rayon məhkəməsi onun xeyrinə qərar çıxardı. VMO bu qərardan apellyasiya şikayəti verdi.

30. 19 iyun 1996-cı ildə Riqa Regional Məhkəməsi VMO-nun şikayətini təmin edərək belə qənaətə gəldi ki, Nikolay Slivenko 5 iyun 1994-cü ilədək Rusiya hərbi qulluqçusu olub və 30 aprel 1994-cü il tarixli müqavilə Rusiyanın 28 yanvar 1992-ci ildə hərbi xidmətdə olan bütün hərbi qulluqçularının ailələri ilə birlikdə Latviyanı tərk etmələrini tələb edir. Regional Məhkəmə digər dəlillərlə yanaşı 16 oktyabr 1995-ci il tarixli siyahıya istinad etdi, həmin siyahıda təsdiq edilirdi ki, Nikolay Slivenko Kurskda evlə təmin edilib və 1994-cü ildə Latviyanı tərk etməlidir. O, apellyasiya şikayəti üzrə qərardan kassasiya şikayəti vermədi.

31. 20 avqust 1996-cı ildə immiqrasiya orqanları ərizəçilərin deportasiyası haqqında qərar qəbul etdilər. Qərar 22 avqust 1996-cı ildə onlara təqdim edildi.

* Bu işin tərcüməsində «istefa» dedikdə, şəxsin öz arzusu ilə hərbi qulluğu tərk etməsi deyil, hərbi qulluqdan pensiyaya çıxması nəzərdə tutulur – *tərc.*

32. Həmin gün yerli hakimiyyət orqanları ərizəçiləri mənzildən çıxarmağı qərara aldılar, ərizəçilər həmin mənzili Latviya Müdafiə Nazirliyindən icarəyə götürmüşdülər. Həmin mənzilin yerləşdiyi binada Rusiya hərbiçiləri və onların ailələri, eləcə də Latviyanın digər sakinləri yaşayırdılar. Mənzildən çıxarılma barədə qərar icra edilmədi.

33. 1996-cı ildə tarixi məlum olmayan gündə Nikolay Slivenko Rusiyaya köçdü, ərizəçilər isə Latviyada qaldılar.

34. Birinci ərizəçi özünün və qızının adından məhkəmə iddiası qaldıraraq bildirdi ki, onlar əslində Latviyada daimi yaşayırlar və ölkədən çıxarıla bilməzlər.

35. 19 fevral 1997-ci ildə Riqa şəhərinin Vidzeve rayon məhkəməsi ərizəçilərin xeyrinə qərar çıxardı. Məhkəmə qərara aldı ki, birinci ərizəçi vaxtı ilə ərinin deyil, atasının qohumu qismində Latviyaya gəlib. Onun atası ordudan 1986-cı ildə tərxis olunduğuna görə həmin tarixdən sonra hərbi qulluqçu sayıla bilməz və onun yaxın qohumları, o cümlədən ərizəçilər Latviyada daimi yaşayış yeri olan şəxslər kimi reyestrə daxil edilə bilərlər. Məhkəmə ərizəçilərin deportasiya olunması haqqındakı qərarı ləğv etdi və onların reyestrə yenidən daxil olunmalarına icazə verdi.

36. VMO 19 fevral 1997-ci il tarixli qərardan apellyasiya şikayəti verdi. 30 oktyabr 1997-ci ildə Riqa Regional Məhkəməsi şikayəti rədd edərək qərara aldı ki, birinci instansiya məhkəməsi işi düzgün həll edib. VMO kassasiya şikayəti verdikdən sonra 7 yanvar 1998-ci ildə Ali Məhkəmə aşağı məhkəmələrin qərarlarını ləğv etdi və işi yenidən baxılmaq üçün apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərdi. Ali Məhkəmə belə bir fakta istinad etdi ki, ərizəçilərin Kurskda mənzillə təmin edilmələri sübut olunub və 30 aprel 1994-cü il tarixli müqavilənin şərtləri onlara şamil olunur.

37. 6 may 1998-ci ildə Riqa Regional Məhkəməsi VMO-nun şikayətini təmin edərək qərara aldı ki, Nikolay Slivenko Rusiyanın 5 iyun 1994-cü ilədək xidmətdə olan hərbi qulluqçusu

olub. 1994-cü ildə Rusiya ordusunda hərbi qulluqdan tərxis olunduqdan sonra ona ev verilməsi faktına istinad edərək, məhkəmə belə qərara gəldi ki, ailəsi ilə birlikdə Latviyanı tərk etməsi müqaviləyə uyğun olaraq ondan tələb edilib. Məhkəmə hesab etdi ki, reyestrə ərizəçi barədə daxil edilmiş qeydin ləğv edilməsinə dair immiqrasiya orqanlarının qərarı qanuni olub.

38. 12 iyun 1998-ci ildə immiqrasiya orqanları ərizəçiyə məlumat verdilər ki, apellyasiya məhkəməsinin 6 may 1998-ci il tarixli qərarından sonra deportasiya haqqında 20 avqust 1996-cı il tarixli qərar qanuni qüvvəyə minib.

39. 29 iyul 1998-ci ildə ərizəçilər kassasiya şikayəti verdikdən sonra Ali Məhkəmə 6 may 1998-ci il tarixli qərarı təsdiq etdi. Ali Məhkəmə bildirdi ki, Nikolay Slivenko Rusiya silahlı qüvvələrindən 5 iyun 1994-cü ildə tərxis olunub. Ali Məhkəmə həmçinin qeyd etdi ki, Rusiya qoşunlarının çıxarılması üçün Amerika Birləşmiş Ştatları tərəfindən təqdim edilən maddi yardım kontekstində ərizəçilərə Kurskda mənzil ayrılıb. Nikolay Slivenkonun hərbi xidmətdən 28 yanvar 1992-ci ildə tərxis olunması faktına istinad edərək, Ali Məhkəmə belə qənaətə gəldi ki, müqaviləyə uyğun olaraq onun ailə üzvləri qismində ərizəçilərin də Latviyanı tərk etmələri tələb olunur.

40. 14 sentyabr 1998-ci ildə birinci ərizəçi VMO-ya deportasiya haqqında qərarın təxirə salınması xahişi ilə müraciət etdi. Həmin xahiş 22 sentyabr 1998-ci ildə rədd edildi.

41. 7 oktyabr 1998-ci ildə birinci ərizəçi immiqrasiya orqanlarına deportasiya haqqında qərardan şikayət edərək ona yaşayış icazəsi verilməsini və yenidən reyestrə daxil edilməsini xahiş etdi. O, həmçinin bildirdi ki, Latviya onun və qızının vətənidir, çünki onlar bütün həyatları boyu orada yaşayıblar və hər hansı başqa vətəndaşlıqları yoxdur, həm də Latviyada daimi yaşayan, əmək qabiliyyəti olmayan valideynlərinin onun qayğısına ehtiyacları var.

42. 28 oktyabr 1998-ci ildə axşam polis ərizəçilərin mənzilinə daxil oldu. Onlar həmin gün saat 22.30-da həbs

edildilər. 29 oktyabr 1998-ci ildə saat 1.30-da polis əməkdaşı Əcnəbilər haqqında Qanunun 48-5-ci maddəsinə əsasən ərizəçilərin həbsinə dair order verdi. Orderdə deyilirdi ki, ərizəçilər Latviyada qalmalarını əsaslandırın etibarlı sənədə malik deyillər və ərizəçilərin Latviyada yaşayan şəxslərin reyestrinə daxil edilmələri haqqında qeyd Ali Məhkəmənin 29 iyul 1998-ci il tarixli yekun qərarı ilə ləğv olunub. Orderdə həmçinin deyilirdi ki, ərizəçilər «məhkəmə qərarından sonra Latviyanı tərk etməyiblər və onların Latviyada qanunsuz qalmalarından şübhələnmək üçün əsaslı səbəblər var». Order ərizəçilər tərəfindən imzalandı. Bu order əsasında ərizəçilər dərhal həbs edilərək qanunsuz mühacirlər üçün mərkəzdə saxlanıldılar.

43. 29 oktyabr 1998-ci ildə VMO-nun direktoru immiqrasiya polisində məktub göndərərək bildirdi ki, birinci ərizəçinin 7 oktyabr 1998-ci ildə şikayət verdiyini nəzərə alsaq, ərizəçilər «vaxtından əvvəl» həbs olunublar. Məktubda daxili qanunvericiliyə heç bir istinad yox idi. VMO-nun direktoru immiqrasiya polisində ərizəçiləri azad etmək barədə göstəriş verdi. Onlar 29 oktyabr 1998-ci ildə naməlum saatda azad edildilər.

44. 3 fevral 1999-cu ildə ərizəçilər VMO-nun direktorundan 29 oktyabr 1998-ci il tarixli məktub aldılar, məktubda onlara məlumat verilirdi ki, dərhal Latviyanı tərk etməlidirlər. Eləcə də onlara məlumat verilirdi ki, deportasiya haqqında qərara könüllü tabe olsalar, sonradan hər il doxsan gün ərzində ölkədə qalmalarına imkan verən viza əldə edə bilərlər.

45. 16 mart 1999-cu ildə birinci ərizəçinin valideynlərinin mənzili ikinci ərizəçinin iştirakı ilə polislər tərəfindən axtarıldı. Həmin gün 9.00-da polis əməkdaşı Əcnəbilər haqqında Qanunun 48-5-ci maddəsinə əsasən ikinci ərizəçinin həbsinə dair order verdi. Orderdə deyilirdi ki, ikinci ərizəçi Latviyada qalmasını əsaslandırın etibarlı sənədə malik deyil və onun Latviyada qanunsuz qalmasından şübhələnmək üçün əsaslı səbəblər var. Order ikinci ərizəçi tərəfindən imzalandı. O, dərhal həbs edilərək

otuz saat ərzində qanunsuz mühacirlər üçün mərkəzdə saxlandı. 17 mart 1999-cu ildə o, azad edildi.

46. 11 iyul 1999-cu ildə ərizəçilər Rusiyaya Nikolay Slivenkonun yanına köçdülər. Həmin vaxt ikinci ərizəçi Latviyada orta təhsilini başa vurmuşdu. 2001-ci ildə tarixi məlum olmayan gündə ərizəçilər keçmiş SSRİ vətəndaşları qismində Rusiya vətəndaşlığını qəbul etdilər. İndi ərizəçilər Kurskda Rusiya müdafiə nazirliyi orqanları tərəfindən onlara verilən mənzildə yaşayırlar. Ərizəçilər Latviyanı tərk etdikdən sonra onların Riqadakı mənzili Latviyanın hakimiyyət orqanları tərəfindən geri alındı. Eyni zamanda, birinci ərizəçinin valideynləri «keçmiş SSRİ vətəndaşları» statusu ilə Latviyada yaşamaqda davam edirlər.

47. Ərizəçilərin bildirdiyinə görə, birinci ərizəçinin valideynlərinin ciddi xəstəliyi var, lakin ərizəçilər Latviyaya onlara baş çəkməyə gedə bilmirlər. Deportasiya haqqında 20 avqust 1996-cı il tarixli qərar ərizəçilərin beş il ərzində Latviyaya daxil olmalarını qadağan edib. Qadağanın müddəti 20 avqust 2001-ci ildə başa çatıb. 2001-ci ilin sonun yaxın ərizəçilər hər il doqquz aydan çox olmamaqla Latviyada qalmalarına imkan verən viza alıblar.

48. Nikolay Slivenkonun Latviyanı könüllü tərk etməsi faktını nəzərə alsaq, Latviya ərazisinə daxil olmağa qoyulan qadağa ona şamil olunmayıb. 1996-cı ildən 2001-ci ilədək onun bir neçə dəfə Latviyaya səfər etməsinə icazə verilib.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK VƏ PRAKTİKA

A. Latviyada vətəndaşlıq

49. Latviya qanunlarında şəxsin hansı ölkənin vətəndaşı və ya təbəəsi olduğunu göstərmək üçün «vətəndaşlıq» (*pilsonība*) terminindən istifadə edilir. Dövlətdaxili qanunların ingilis dilinə

rəsmi tərcüməsində bəzən «vətəndaşlıq» termininin yanında mütərizədə «təbəəlik» termini yazılır. Məsələn, Əcnəbilər haqqında Qanunun (I hissə) ingilis dilinə rəsmi tərcüməsində nəzərdə tutulur ki, «“əcnəbi” digər dövlətin vətəndaşı (təbəəsi) olan şəxsdir; vətəndaşlığı olmayan şəxs heç bir dövlətin vətəndaşı (təbəəsi) olmayan şəxsdir.

B. Latviyada yaşayan şəxslərin kateqoriyaları

50. Vətəndaşlıq və immiqrasiya haqqında Latviya qanunvericiliyi şəxslərin bir neçə kateqoriyasını müəyyən edir ki, bu kateqoriyaların hər biri konkret qanunda göstərilən statusa malikdir:

a) Latviya vətəndaşları (*Latvijas Republikas pilsoņi*) – onların hüquqi statusu Vətəndaşlıq haqqında 22 iyun 1994-cü il tarixli Qanunla (*Pilsonības likums*) tənziqlənir;

b) «ölkədə daimi yaşayış yeri olan qeyri-vətəndaşlar» (*nepilsoņi*) – yəni SSRİ-nin ləğvindən sonra SSRİ vətəndaşlığını itirən, lakin sonradan hər hansı ölkənin vətəndaşlığını qəbul etməyən keçmiş SSRİ vətəndaşları – onların statusu «Keçmiş SSRİ vətəndaşlarının statusu haqqında 12 aprel 1995-ci il tarixli Qanunla (*Likums "Par to bijušo PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības"*) tənziqlənir, bu şəxslər qrupunu «keçmiş SSRİ vətəndaşları» da adlandırırılar;

c) sığınacaq axtaranlar və qaçqınlar – onların statusu Sığınacaq haqqında 7 mart 2002-ci il tarixli Qanunla (*Patvēruma likums*) tənziqlənir;

d) «vətəndaşlığı olmayan şəxslər» (*bezvalstnieki*) – onların anlayışı Vətəndaşlığı olmayan şəxslər haqqında 18 mart 1999-cu il tarixli Qanunda (*Likums "Par bezvalstnieka statusu Latvijas Republikā"*), eyni zamanda, Əcnəbilər haqqında Qanunda verilir, sonuncu 1 may 2003-cü ildən İmmiqrasiya haqqında Qanunla əvəz edilib;

e) «əcnəbilər» (*ārzemnieki*) – geniş mənada bu termin xarici vətəndaşları (*ārvalstnieki*) və vətəndaşlığı olmayan şəxsləri (*bezvalstnieki*) özündə ehtiva edir, bunlar 1 may 2003-cü ilədək Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər (ölkəyə daxil olma və orada yaşama) haqqında 9 iyun 1992-ci il tarixli Qanunun («Əcnəbilər haqqında Qanun») (*Likums "Par ārvalstnieku un bezvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā"*), həmin tarixdən sonra isə İmmiqrasiya haqqında Qanunun təsir dairəsinə düşən şəxslərdir.

51. Vətəndaşlıq haqqında Qanun iki prinsipə əsaslanır: *jus sanguinis* prinsipi* və beynəlxalq hüquq və konstitusiyaya hüququ məsələlərində dövlətin hüquq varisliyi prinsipi. Müvafiq olaraq, müəyyən istisnalarla, yalnız 17 iyun 1940-cı ildə (Latviyanın Sovetlərin hakimiyyəti altına keçdiyi tarixdə) Latviya vətəndaşlığına malik olan şəxslər və onların nəsilləri qanun əsasında Latviya vətəndaşları kimi tanınırlar (2-ci maddənin 1-ci bəndi). Latviya ərazisində doğulma və ya orada uzun müddət yaşama faktı özlüyündə şəxsə Latviya vətəndaşlığı vermir; müvafiq olaraq, Sovet dövründə (1944-1991) Latviyaya gəlmiş keçmiş SSRİ vətəndaşları və onların nəsilləri Latviyanın öz müstəqilliyini bərpa etməsindən sonra avtomatik olaraq Latviya vətəndaşlığı əldə etmirlər.

52. Bundan başqa, Vətəndaşlıq haqqında Qanun həmin Qanunun II fəslində müəyyən edilən şərtlərə və qaydaya uyğun olaraq naturalizasiya yolu ilə Latviya vətəndaşı olmaq imkanını nəzərdə tutur. Naturalizasiya yolu ilə Latviya vətəndaşlığını əldə etmək şəxslər ən azı son beş ildə Latviyada yaşamalı, Latviya Konstitusiyası və dövlət himni ilə tanış olmalı, Latviya tarixi barədə ümumi məlumatla malik olmalı, ölkəyə sadıq qalacağına and içməli və lazımi hallarda mövcud vətəndaşlıqlarından imtina etməlidirlər (12-ci maddə). 11-ci maddənin 1-ci bəndində

* *Jus sanguinis* prinsipi qan qohumluğu prinsipini, yəni valideynlərin vətəndaşlığı əsasında vətəndaşlığın əldə edilməsini bildirir – *tərc.*

naturalizasiyanın rədd edilməsinin əsasları sadalanır, məsələn, həmin müddəə:

«... 17 iyun 1940-cı ildən bəri SSRİ (Rusiya) silahlı qüvvələrindən tərxis olunduqdan dərhal sonra Latviya Respublikasını öz yaşayış yeri kimi seçən və silahlı qüvvələr sırasına çağırıldıkları və ya hərbi qulluğa cəlb olunduqları tarixdə Latviyada daimi yaşayış yeri olmayan...»

şəxslərin naturalizasiyasını qadağan edir.

53. Keçmiş SSRİ vətəndaşlarının statusu haqqında Qanunun 1-ci maddəsinin 25 sentyabr 1998-ci ilədək qüvvədə olan versiyasında deyilirdi:

«1) Bu Qanun Latviyada yaşayan ..., 1 iyul 1992-ci ilədək Latviya ərazisində yaşayış yeri olan və yaşayış yeri üzrə qeydiyyatata alınan, keçmiş SSRİ vətəndaşlarına və onların yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlarına, yaşayış yerinin statusundan asılı olmayaraq, şamil olunur, bu şərtlə ki, onlar Latviyanın və ya hər hansı başqa dövlətin vətəndaşları olmasınlar».

53. Keçmiş SSRİ vətəndaşlarının statusu haqqında Qanunun 1-ci maddəsinin 25 sentyabr 1998-ci ildən sonra qüvvədə olan versiyasında deyilir:

«1) Bu Qanunla tənzimlənən şəxslər («qeyri-vətəndaşlar») Latviyada yaşayan ... və aşağıdakı meyarlara uyğun gələn keçmiş SSRİ vətəndaşları və onların uşaqlarıdır:

1. yaşayış yerinin statusundan asılı olmayaraq 1 iyul 1992-ci ilədək Latviya ərazisində yaşayan şəxs kimi qeydiyyatata alınan və ya 1 iyul 1992-ci ilədək qeydiyyatata alındıqları axırıncı yaşayış yeri Latviya Respublikasında olan, yaxud yuxarıda qeyd olunan tarixədək ən azı on il Latviya ərazisində yaşadıkları məhkəmə tərəfindən təsdiq edilən şəxslər;

2. Latviya vətəndaşı olmayan şəxslər; və

3. hər hansı başqa dövlətin vətəndaşı olmamış və olmayan şəxslər.

2) 1 iyul 1992-ci ildən sonra Latviya Respublikasına gəlmiş şəxslərin hüquqi statusu Əcnəbilər haqqında Qanunla və Vətəndaşlığı olmayan şəxslər haqqında Qanunla müəyyən edilir.

3) Bu Qanun aşağıdakı şəxslərə şamil olunmur:

1. Latviya ərazisində quraşdırılmış Rusiya Federasiyasının hərbi [radar qurğularının] işləməsində və sökülməsində çalışan hərbi mütəxəssislər və bu məqsədlə Latviyaya göndərilmiş mülki şəxslər;

2. 28 yanvar 1992-ci ildən sonra silahlı qüvvələrdən tərxis olunmuş şəxslər, əgər onlar tərxis olunduqları tarixdə Latviya ərazisində daimi yaşayış yerinə malik olmayıblarsa və Latviya vətəndaşlarının yaxın qohumu deyillərsə;

3. [yuxarıda qeyd edilən] şəxslərin arvadları (ərləri) və onlarla birgə yaşayan ailə üzvləri (uşaqları və himayələrində olan digər şəxslər), əgər onlar, ölkəyə gəldikləri tarixdən asılı olmayaraq, Latviyaya Rusiya Federasiyası (SSRİ) silahlı qüvvələrinin üzvü qismində hərbi qulluqla bağlı gəlirlərsə;

4. kompensasiyanın Latviyanın mərkəzi və ya yerli hakimiyyət orqanı tərəfindən, beynəlxalq, yaxud xarici qurum və ya fond tərəfindən ödənilməsindən asılı olmayaraq, xaricdə daimi yaşayış yerinin təşkili üçün kompensasiya almış şəxslər; yaxud

5. Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü olan ölkədə 1 iyul 1992-ci ilədək yaşayış yerləri qeyri-məhdud müddətə rəsmi qeydiyyatata alınmış şəxslər».

Qanunun 2-ci maddəsinin 2-ci bəndi «qeyri-vətəndaşların deportasiyasını qadağan edir», «deportasiyanın qanun əsasında həyata keçirildiyi və digər dövlətin deportasiya olunan şəxsi qəbul etməyə razılıq verdiyi hallar istisna təşkil edir». Daha sonra, 5-ci maddədə (7 aprel 2000-ci ildən bu maddə 8-ci maddəyə çevrilmişdir) deyilir:

«1) Bu Qanunun 2-ci maddəsi ... 1 iyul 1992-ci ilədək Latviya ərazisində yaşayan və orada daimi yaşayış yerini qeydiyyatata aldırən, hər hansı dövlətin vətəndaşı olmayan və

əvvəllər də olmamış şəxslərə, yəni vətəndaşlığı olmayan şəxslərə və onların sonrakı nəsillərinə də tətbiq edilir...

2) Bu Qanunun 2-ci maddəsi 1 iyul 1992-ci ilədək Latviya ərazisində yaşayan və orada daimi yaşayış yerini qeydiyyatda aldırən digər dövlətlərin vətəndaşlarına və onların sonrakı nəsillərinə də tətbiq edilir, bu şərtlə ki, onlar Latviya vətəndaşlığına malik olmasınlar...».

Nəhayət, 49-cu maddədə nəzərdə tutulur ki, «Latviya Respublikası tərəfindən bağlanmış və parlament tərəfindən təsdiq edilmiş» immiqrasiya haqqında beynəlxalq sazişlər milli qanunvericilik üzərində üstünlüyə malikdir.

54. Əcnəbilər haqqında Qanunun bu işə aidiyyəti olan müddəalarında aşağıdakılar bildirilir:

Maddə 11

«İstənilən əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs Latviya Respublikasında üç aydan artıq [25 may 1999-cu ildən sonra qüvvədə olan versiya: «təqvim ilinin yarısı ərzində doxsan gündən artıq»] qalmaq hüququna malikdir, bu şərtlə ki, Qanunun müddəalarına uyğun olaraq, onun yaşayış üçün icazəsi olsun...».

Maddə 23

«Daimi yaşayış üçün icazəni aşağıdakı şəxslər ala bilərlər:

...

2) Latviya vətəndaşının, Latviyada «daimi yaşayış yeri olan qeyri-vətəndaşın», yaxud bu Qanunun 26-cı ... [maddəsinə] uyğun olaraq daimi yaşayış üçün icazə almış əcnəbinin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsin arvadı (əri), habelə arvadın (əri) yetkinlik yaşına çatmayan və ya himayəsində olan uşaqları...».

55. Əcnəbilər haqqında Qanun qüvvəyə minən zaman orada Rusiya silahlı qüvvələrində qulluq etmiş və 28 yanvar 1992-ci ildən sonra ordudan tərxis olunmuş şəxslərin ölkədən çıxarılması haqqında hər hansı müddəa yox idi. 6 avqust 1996-cı il tarixli 18

dekabr 1996-cı il tarixli Qanunla təsdiq edilmiş 297 sayılı Qərarla 23-cü maddəyə aşağıdakı düzəlişlər edildi:

«1 iyul 1992-ci ilədək Latviya Respublikasında yaşayış yerini qeyri-məhdud müddətə rəsmi qeydiyyatda aldirmiş əcnəbilərə daimi yaşayış icazəsi verilə bilər, bu şərtlə ki, onlar daimi yaşayış icazəsi üçün müraciət edərkən Latviya Respublikasında daimi yaşayış yerini rəsmi qeydiyyatda aldırınsınlar və yaşayış yerinə malik şəxslərin reyestrinə daxil edilsinlər.

1 sentyabr 1996-cı ildən əvvəl başqa dövlətin vətəndaşlığını əldə etmiş keçmiş SSRİ vətəndaşları daimi yaşayış icazəsi üçün 31 mart 1997-ci ilədək müraciət etməlidirlər. 1 sentyabr 1996-cı ildən sonra başqa dövlətin vətəndaşlığını əldə etmiş keçmiş SSRİ vətəndaşları başqa dövlətin vətəndaşlığını aldıkları gündən sonra altı ay ərzində daimi yaşayış icazəsi üçün müraciət etməlidirlər.

Bu maddə aşağıdakılara şamil olunmur:

1. Latviya ərazisində quraşdırılmış Rusiya Federasiyasının hərbi [radar qurğularının] işləməsində və sökülməsində çalışan hərbi mütəxəssislər və bu məqsədlə Latviyaya göndərilmiş mülki şəxslər;

2. 28 yanvar 1992-ci ildən sonra silahlı qüvvələrdən tərxis olunmuş şəxslər, əgər onlar tərxis olunduqları tarixdə Latviya ərazisində daimi yaşayış yerinə malik olmayıblarsa və Latviya vətəndaşlarının yaxın qohumu deyillərsə; yaxud

3. [yuxarıda qeyd edilən] şəxslərin arvadları (ərləri) və onlarla birgə yaşayan ailə üzvləri (uşaqları və himayələrində olan digər şəxslər), əgər onlar, ölkəyə gəldikləri tarixdən asılı olmayaraq, Latviyaya Rusiya Federasiyası (SSRİ) silahlı qüvvələrinin üzvü qismində hərbi qulluqla bağlı gəliblərsə».

56. Latviyada qanuni yaşayış yeri olan şəxslər yaşayış yerinə malik şəxslərin reyestrinə daxil edilir və şəxsi eyniləşdirmə nömrəsi (*personas kods*) alırlar. Daxili işlər orqanları tərəfindən aparılan reyestrin aparılması qaydası Yaşayış yerinə malik şəxslərin reyestri haqqında 27 avqust 1998-ci il tarixli Qanunda (*Iedzīvotāju reģistra likums*) nəzərdə tutulmuşdur, həmin Qanun

11 dekabr 1991-ci il tarixli əvvəlki Qanunu (*Likums "Pariedzīvotāju reģistru"*) əvəz etmişdir.

57. Cavabdeh Hökumətin təqdim etdiyi məlumata əsasən, Latviya vətəndaşları olan və ya Latviya vətəndaşlarının yaxın qohumları olan, Latviyaya gəlişləri Sovet silahlı qüvvələrində hərbi qulluqla əlaqədar olmayan 900-ə yaxın şəxs Latviyada yaşamalarını qanuniləşdirmək imkanı qazanıb.

C. Əcnəbilərin ölkədən çıxarılması və deportasiyanı gözlədikləri müddətdə həbsdə saxlanması

58. Əcnəbilər haqqında Qanunun 35-ci maddəsində hətta müvəqqəti də olsa yaşayış üçün icazənin verilmədiyi hallar sadalanır. Əcnəbilər haqqında Qanunun 36-cı maddəsində isə yaşayış üçün icazənin ləğvinin əsasları sadalanır. 28 yanvar 1992-ci ildən sonra Rusiya silahlı qüvvələrində qulluq etmə faktı bu siyahıların heç birində yoxdur.

36-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulur ki, yaşayış üçün icazənin «sahibi bilərəkdən Departamentə yalan məlumat vermişdirsə», həmin icazə ləğv oluna bilər. 3-cü bənddə nəzərdə tutulur ki, yaşayış üçün icazənin sahibinin «ictimai qaydaya, asayişə və ya milli təhlükəsizliyə qarşı təhlükə törətdiyinə dair səlahiyyətli orqanlarda əsaslı şübhə yaranarsa», bu hal eyni nəticəyə səbəb olur. 6-cı bənd «xarici dövlətdə hərbi və ya hər hansı digər qulluğa daxil olan» şəxslərə aiddir, «beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulan hallar istisna təşkil edir». Nəhayət, 14-cü maddə «kompensasiyanın Latviyanın mərkəzi və ya yerli hakimiyyət orqanı tərəfindən, beynəlxalq, yaxud xarici qurum və ya fond tərəfindən ödənilməsindən asılı olmayaraq, xaricdə daimi yaşayış yerinin təşkili üçün kompensasiya almış» şəxslərə aiddir.

59. Qanunun 38-ci maddəsində nəzərdə tutulur ki, əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs etibarlı vizaya və ya yaşayış üçün icazəyə malik olmadan Latviya ərazisində yaşayırsa, yaxud 36-cı maddədə sadalanan hər hansı başqa hallarda Daxili İşlər

Departamentinin və ya onun regional idarələrindən birinin başçısı deportasiya haqqında qərar çıxarmalıdır.

60. 39-cu və 40-cı maddələrdə deyilir:

Maddə 39

«Deportasiya haqqında qərar Latviyada himayəsində qohumları olan şəxs barəsində çıxarılsa, sonuncular onunla birlikdə ölkəni tərk etməlidirlər. Deportasiya haqqında qərar onun Latviya vətəndaşları olan və ya qeyri-vətəndaşlar olan ailə üzvlərinə şamil olunmur.

Maddə 40

«Deportasiya haqqında qərar ona təqdim edildikdən sonra şəxs yeddi gün ərzində Latviya ərazisini tərk etməlidir, bu şərtlə ki, bu maddədə nəzərdə tutulan qaydada həmin qərara qarşı şikayət verilməmiş olsun.

Barəsində deportasiya haqqında qərar qəbul edilmiş şəxslər yeddi gün ərzində Departamentin başçısına qərardan şikayət edə bilirlər, o isə yaşayış üçün icazənin müddətini şikayətə baxılan vaxt ərzində uzadır.

Departamentin başçısının qərarından şikayət qərarın təqdim edilməsindən sonra yeddi gün ərzində Departamentin qərargahının yerləşdiyi ərazi aidiyyəti üzrə məhkəməyə verilir.

61. 48-ci maddəyə əsasən, şəxs deportasiya haqqında qərara tabe olmadıqda polis tərəfindən Latviyadan məcburi çıxarıla bilər. 48-4-cü maddəyə əsasən, polis deportasiya haqqında qərarı icra etmək üçün şəxsi həbs etmək hüququna malikdir. 48-5-ci maddəyə əsasən, polis aşağıdakı hallarda barəsində deportasiya haqqında qərar edilməyən şəxsi həbs etmək hüququna malikdir:

- 1) şəxs dövlətin ərazisinə qanunsuz daxil olubsa;
- 2) şəxs viza və ya yaşayış icazəsi almaq üçün səlahiyyətli orqanlara bilərəkdən yalan məlumat veribsə;

3) hakimiyyət orqanlarında şəxsin gizlənəcəyinə dair və ya daimi yaşayış yerinin olmadığına dair əsaslı şübhə varsa; və ya

4) hakimiyyət orqanlarında şəxsin ictimai asayişə və ya milli təhlükəsizliyə qarşı təhlükə yaradacağına dair əsaslı şübhə varsa.

Belə hallarda polis şəxsi ən çoxu yetmiş iki saat müddətinə, yaxud prokurora müvafiq məlumat verildiyi halda ən çoxu on gün müddətinə həbs etmək hüququna malikdir. Polis şəxsin güc tətbiqi vasitəsilə deportasiya olunması haqqında qərar çıxarılması üçün dərhal immiqrasiya orqanlarına həbs barədə məlumat verməlidir. Həmin şəxs Qanunun 40-cı maddəsinin müddəalarına uyğun olaraq deportasiya haqqında qərardan şikayət verə bilər.

48-6-cı maddəyə əsasən, barəsində deportasiya haqqında qərar çıxarılmış şəxs qərar icra olunana qədər həbsdə saxlanıla bilər və həmin qərar barədə prokurora məlumat verilməlidir.

48-7-ci maddədə nəzərdə tutulur ki, həbsə alınmış şəxsə həbsinin səbəbləri barədə və hüquqi yardım almaq hüququ barədə dərhal məlumat verilməlidir.

48-10-cu maddəyə əsasən, polis Latviyada etibarlı vizası və ya yaşayış icazəsi olmadan yaşayan əcnəbiləri və vətəndaşlığı olmayan şəxsləri həbs etmək hüququna malikdir. Belə şəxslər üç saat ərzində immiqrasiya orqanlarına və ya polis orqanlarının ibtidai həbs mərkəzinə gətirilməlidirlər.

D. Şəxsi hüquqların pozulmasına görə iddia qaldırılması

62. Mülki Prosessual Məcəllənin 24-A fəslə şəxsi hüquqları pozan inzibati hərəkətlərdən məhkəməyə şikayət etmək hüququnu təmin edir.

239-2-ci maddənin 1-ci bəndində deyilir ki, dövlət orqanının hərəkəti (qərarı) ilə bağlı təcəvillik qaydasında səlahiyyətli yuxarı inzibati orqana şikayət verildikdən sonra məhkəməyə şikayət verilə bilər.

Məcəllənin 239-3-cü maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən, yuxarı orqana verilmiş şikayətin rədd edilməsi barədə bildiriş alındıqdan

sonra bir ay ərzində və ya şikayətinə dair qərar haqqında müvafiq şəxsə həmin bildiriş verilmədiyi halda bildirişin müddətinin başa çatmasından sonra bir ay ərzində məhkəməyə şikayət verilə bilər.

239-5-ci maddədə nəzərdə tutulur ki, məhkəmə şikayəti on gün müddətində araşdırmalı, zərurət olduqda tərəfləri və digər şəxsləri dindirməlidir.

Məcəllənin 239-7-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə müvafiq hərəkətin fərdin şəxsi hüquqlarını pozduğunu hesab etdikdə pozuntunun düzəldilməsinə dair hakimiyyət orqanı üçün məcburi olan qərar çıxarmalıdır.

E. Yaşayış yerinin «qeydiyyatı»

63. Sovet qanunvericiliyinə əsasən, dövlətdaxili hüququn məqsədləri üçün vətəndaş onun pasportuna daimi yaşayış yerini təsdiq edən xüsusi möhür vurulması yolu ilə konkret ünvan üzrə «qeydiyyat» (*propiska*) alınır. 1991-ci ildə Latviyanın müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra Latviya qanunvericiliyinə əsasən «qeydiyyat» sistemi qüvvədə saxlanıldı.

III. RUSİYA QOŞUNLARININ ÇIXARILMASI HAQQINDA LATVİYA-RUSİYA MÜQAVİLƏSİ

64. Rusiya Federasiyası qoşunlarının Latviya Respublikası ərazisindən bütünlüklə çıxarılmasının şərtləri və cədvəli və çıxarılmanı gözlədikləri müddətdə onların statusu haqqında Latviya və Rusiya arasında müqavilə («müqavilə») 30 aprel 1994-cü ildə Moskvada imzalandı, 10 dekabr 1994-cü ildə rəsmi qəzetdə (*Latvijas Vēstnesis*) dərc olundu və 27 fevral 1995-ci ildə qüvvəyə mindi.

Müqavilənin preambulasında tərəflər bəyan etdilər ki, müqaviləni imzalamaqla onlar «ümumi tarixlərinin mənfi nəticələrini aradan qaldırmaq» istəyirlər.

65. Müqavilənin bu işə aidiyyəti olan digər müddəalarında deyilir:

Maddə 2

«Rusiya Federasiyası qoşunları 31 avqust 1994-cü ilədək Latviya Respublikasının ərazisini tərk etməlidirlər.

Rusiya Federasiyası qoşunlarının çıxarılması Rusiya Federasiyası silahlı qüvvələrinin bütün üzvlərinə, onların ailə üzvlərinə və daşınar əmlakına aiddir.

28 yanvar 1992-ci ildən sonra Latviya Respublikasının ərazisində hərbi bazaların bağlanması və hərbi personalın tərxis olunması hərbi qoşunların çıxarılması hesab edilmir.

...».

Maddə 3 (1-ci bənd)

«Rusiya Federasiyası Latviya ərazisində olan hərbi personalı və onların ailələri barədə Latviya Respublikasına məlumat verməlidir. O, yuxarıda qeyd edilən qrupların hər birinin çıxarılması və tərkibindəki kəmiyyət dəyişiklikləri barədə ən azı üç aydan bir müntəzəm məlumat təqdim etməlidir...».

Maddə 9

«Latviya Respublikası Rusiya Federasiyası qoşunlarının çıxarılması ilə bağlı hərbiçilərin və onların ailə üzvlərinin hüquq və azadlıqlarını Latviya Respublikasının qanunvericiliyinə və beynəlxalq hüquq prinsiplərinə uyğun olaraq təmin etməlidir».

Maddə 15

«Bu müqavilə ... imzalandığı tarixdən müvəqqəti əsaslarla tətbiq edilir və ratifikasiya sənədlərinin mübadilə edildiyi tarixdən qüvvəyə minir...».

66. Yuxarıda qeyd edilən müqavilənin Latviya tərəfindən yerinə yetirilməsinin şərtləri 22 aprel 1995-ci il tarixli 118 sayılı

Qərarda nəzərdə tutulmuşdur, həmin Qərarın ikinci bəndinin bu işə aidiyyəti olan hissələrində deyilir:

«Daxili işlər naziri:

...

2.2. hərbi personalın siyahısını yoxladıqdan sonra 28 yanvar 1992-ci ildə Latviya ərazisində yaşayan və Vətəndaşlıq və İmmiqrasiya Departamenti tərəfindən qeydiyyatata alınan, ordudan tərxis olunmuş Rusiya silahlı qüvvələri üzvlərinə yaşayış üçün icazələr verir...

2.3. Latviya Respublikasında qanunsuz yaşayan silahlı qüvvələrin üzvləri barəsində deportasiya haqqında qərarlar çıxarır və həmin qərarların icrasına nəzarət edir; ...».

67. Rusiya ilə Latviya arasında 30 aprel 1994-cü ildə imzalanmış digər saziş Latviya Respublikası ərazisində yaşayan, Rusiya Federasiyası silahlı qüvvələrindən istefaya çıxmış hərbiçilərin və onların ailələrinin sosial müdafiəsinə aiddir. Sazişin əsasən Latviyanın müstəqillik qazanmasından əvvəl Sovet silahlı qüvvələrindən tərxis olunmuş şəxslərə şamil olunan 2-ci maddəsində deyilir:

«Bu sazişin şamil olunduğu şəxslər beynəlxalq hüquq normalarına, bu sazişin müddəalarına və Latviya qanunvericiliyinə uyğun olaraq Latviya Respublikası ərazisində öz əsas hüquqlarından istifadə edirlər.

Bu sazişin şamil olunduğu ... və 28 yanvar 1992-ci ilədək Latviya Respublikası ərazisində daimi yaşayan şəxslər, o cümlədən hər iki tərəfin yoxladığı və bu sazişə əlavə olunmuş siyahılara daxil edilən və barəsində müvafiq rəsmiyyətlər yerinə yetirilməyən şəxslər öz istəkləri əsasında Latviya ərazisində maneəsiz yaşamaq hüququnu saxlayırlar. Tərəflər arasındakı sazişə əsasən, 28 yanvar 1992-ci ilədək Latviya ərazisində daimi yaşayan və müxtəlif səbəblərə görə yuxarıda qeyd edilən siyahılara daxil edilməyən istənilən şəxslər siyahılara əlavə oluna bilərlər...».

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. KONVENSIYANIN 8-ci MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

68. Ərizəçilər şikayət etdilər ki, Latviyadan çıxarılmaları Konvensiyanın 8-ci maddəsini pozub, həmin maddədə deyilir:

«1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirrinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı mühafizə etmək üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən bu hüququn həyata keçirilməsinə mane olmağa yol verilmir».

A. Tərəflərin arqumentləri

1. Ərizəçilər

69. Ərizəçilər iddia etdilər ki, Latviyadan çıxarılmaları Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulan mənada onların «şəxsi həyatına», «ailə həyatına» və «mənzilinin toxunulmazlığına» hörmət hüququnu pozub. Onlar hesab etdilər ki, Latviya qanunvericiliyi və ya Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya-Rusiya müqaviləsi, düzgün şərh olunduqları halda, onların ölkədən çıxarılmalarını tələb etmirdilər və istənilən halda, bunun nəticəsində onların yuxarıda qeyd edilən hüquqlarına edilmiş müdaxilə qanuni məqsəd daşımırdı və demokratik cəmiyyətdə zəruri deyildi. Ərizəçilər həmçinin bildirdilər ki, Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya-

Rusiya müqaviləsinin Latviya məhkəmələri tərəfindən yanlış şərh olunması nəticəsində onlar Latviyadakı hüquqi statuslarını itiriblər və öz hərəkətləri ucbatından deyil, siyasi dəyişikliklər nəticəsində ölkəni tərk etməyə məcbur olublar.

70. Bu məsələ ilə bağlı ərizəçilər bildirdilər ki, əslində Latviya qanunvericiliyinə əsasən onların Latviyada hüquqi statusu vardı və Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya-Rusiya müqaviləsinin onların hüquqi statusuna heç bir aidiyyəti yox idi. Onların fikrincə, onlar Keçmiş SSRİ vətəndaşlarının statusu haqqında Qanuna əsasən Latviyanın daimi sakinləri kimi qeydiyyatla alınmaq hüququna malik idilər. Ərizəçilərin bildirdiyinə görə, həmin qanunla (1-ci maddə ilə), habelə Əcnəbilər haqqında Qanunla (23-cü maddə ilə) Latviyada daimi yaşayış yeri əldə etmək hüququna qoyulan yeganə məhdudiyyət 28 yanvar 1992-ci ilədək Sovet və ya Rusiya hərbi qulluqçusunun ailə üzvü qismində Latviyaya gələn, hərbi qulluqdan istefaya çıxmayan şəxslərə aid idi. Lakin birinci ərizəçi Latviyaya atasının ailə üzvü qismində gəlmiş və onun atası 28 yanvar 1992-ci ildən əvvəl hərbi qulluqdan istefaya çıxmışdı, ikinci ərizəçi isə Latviyada doğulmuş və bütün həyatını orada yaşamışdı. Müvafiq surətdə, ərizəçilər «keçmiş SSRİ vətəndaşları» statusunu və daimi yaşayış icazəsini almaq və Latviyada yaşayan şəxslərin reyestrinə daxil edilmək hüququna malik idilər. Ərizəçilər bu məsələ ilə bağlı belə qənaətə gəldilər ki, 3 mart 1994-cü ildə onların reyestrə daxil edilmələri tamamilə qanuni olub.

71. Ərizəçilər daha sonra bildirdilər ki, Latviyanın hakimiyyət orqanları Latviya qanunvericiliyini düzgün şərh etməyiblər və nəticədə Nikolay Slivenkonun yaxın qohumları olduqlarına görə onların Latviyadakı hüquqi statusu ləğv olunub. Ərizəçilərin fikrincə, onların Latviyada yaşamaq hüququ Nikolay Slivenkonun hüquqi statusundan asılı deyil. Ərizəçilər razılaşırdılar ki, Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya-Rusiya müqaviləsi Rusiya hərbi qulluqçularının Latviyanı tərk etməsini

tələb edir. Lakin həmin müqavilədə Rusiya hərbi qulluqçusunun ailə üzvlərinin ondan asılı olmadan müstəqil surətdə Latviyaya gəldikləri və artıq Latviyada yaşayarkən onunla ailə qurduqları və Latviyanın müstəqilliyinin bərpasından əvvəl Latviyada hüquqi status əldə etdikləri hallar nəzərdə tutulmayıb. Beləliklə, ərizəçilərin «Latviyaya necə gəldikləri və onların statusunun hansı milli qanunlarla tənzimləndiyi müəyyən edilmədən» müqaviləni onlara şamil etmək olmaz. Ərizəçilərin fikrincə, Latviya hakimiyyət orqanlarının müqaviləni onlara şamil etmək və onların Latviyadakı statusunu ləğv etmək qərarı qanunsuz olub.

72. Ərizəçilər həmçinin cavabdeh Hökumətin belə bir iddiasına etiraz etdilər ki, Latviya hakimiyyət orqanları onların Latviyadakı hüquqi statusunu ona görə ləğv ediblər ki, daimi yaşayış yeri üçün müraciət edərkən birinci ərizəçi Nikolay Slivenkonun peşəsi barədə yalan məlumat təqdim edib. Ərizəçilər bildirdilər ki, birinci ərizəçi hakimiyyət orqanlarına ərinin statusu barədə heç vaxt yalan danışmayıb və cavabdeh Hökumətin bu məsələ ilə bağlı təqdim etdiyi sənəd saxtadır (yuxarıda 19-20-ci bəndlərə bax). Bununla bağlı ərizəçilər həmçinin qeyd etdilər ki, Latviyada qalmalarının qanuniliyinə dair sonrakı məhkəmə prosesləri zamanı immiqrasiya orqanları onların hər hansı saxta informasiya təqdim etdiklərini qeyd etməyiblər və Latviya məhkəmələri ərizəçilərin hər hansı məqamda cavabdeh Hökumətin qeyd etdiyi informasiyanı təqdim etdiklərini müəyyən etməyiblər. Ərizəçilər bu məsələ ilə bağlı belə qənaətə gəldilər ki, onların Latviyada qalmalarına icazə verilməli idi, deportasiya haqqında 20 avqust 1996-cı il tarixli qərar onların Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hüquqlarına müdaxilə təşkil edib və bu müdaxilə həmin maddənin ikinci bəndində qeyd edilən mənada qanunla nəzərdə tutulmayıb.

73. Bundan başqa, müdaxilə həmin maddədə nəzərdə tutulan mənada qanuni məqsəd daşımayıb və istənilən halda demokratik cəmiyyətdə zəruri olmayıb. Ərizəçilər bildirdilər ki, onların

Latviyada qalmalarının qanuniliyinə dair məhkəmə proseslərində daxili məhkəmələr tərəfindən nə milli təhlükəsizlik, nə ictimai asayiş, nə də cinayətin qarşısının alınması barədə heç nə deyilmədi, proseslər sadəcə daxili qanunvericiliyə əsasən onların ölkədə qalmalarının qanuniliyinə aid idi. Buna görə də, daxili məhkəmələr onların Latviyadan çıxarılmasını əsaslandırmaq üçün 8-ci maddənin ikinci bəndində qeyd edilən heç bir səbəb irəli sürmədilər.

74. Ərizəçilərin bildirdiyinə görə, onlar Latviya cəmiyyətinə bütünlüklə inteqrasiya olunmuşdular və Latviyada aşağıdakı hallar nəticəsində formalaşan və əvəz edilməsi mümkün olmayan şəxsi, sosial və iqtisadi əlaqələrə malik idilər:

a) Birinci ərizəçi bir aylığından Latviyada yaşamışdı, ikinci ərizəçi isə Latviyada doğulmuş və daim orada yaşamışdı.

b) Latviyada Sovet hakimiyyəti dövründə orada yaşayanların qeydiyyat reyestrində 1991-ci ilədək Sovet hərbi qulluqçularının və ya onların yaxın qohumlarının ayrıca siyahısı yox idi. Bu müddətdə Nikolay Slivenko və ərizəçilər Latviya ərazisində yaşayan tam hüquqlu SSRİ vətəndaşları idilər və Riqada «qeydiyyatda» idilər (yuxarıda 63-cü bəndə bax); buna görə də onların formal yaşayış statusu 1991-ci ilədək Latviyada yaşayan digər Sovet vətəndaşlarının statusu ilə eyni idi.

c) Birinci ərizəçi Latviyada təhsil almış və 17 yaşından Riqa şəhərində müxtəlif təşkilat və şirkətlərdə işləmişdi. O, heç vaxt Sovet və ya Rusiya hərbi təşkilatı üçün işləməmişdi.

d) 1991-ci ildən 1995-ci ilədək birinci ərizəçi müəyyən Latviya şirkətlərində çalışmış və onlardan birində katibə kimi işləmişdi. Birinci ərizəçinin fikrincə, bu fakt onun latış dilini mükəmməl bilməsini təsdiq edirdi.

d) ikinci ərizəçi Latviyada 1999-cu ildə orta təhsilini bitirmiş, həmçinin latış dilini mükəmməl bildiyini təsdiq edən şəhadətnamə almışdı.

f) Birinci ərizəçinin valideynləri 1959-cu ildən bəri Latviyada yaşayırlar, onlar «keçmiş SSRİ vətəndaşları» statusunu alıblar və hazırda Latviyada yaşayırlar.

g) Nikolay Slivenko Latviyaya 1977-ci ildə gəlmişdi. Birinci ərizəçinin 1980-ci ildə onunla nikaha girməsindən sonra onlar Sovet ordusu kazarmalarında, yaxud hər hansı xüsusi statuslu və ya girişi məhdudlaşdırılan zonada deyil, Riqadakı mənzildə mülki sakinlər arasında yaşamışdılar.

h) Sovet dövründə Latviya əhalisinin təxminən yarısı və bu gün təxminən 40%-i etnik rus mənşəli əhalidən ibarətdir. Buna görə də, ərizəçilərin rus mənşəli olmaları ilə bağlı Latviyada normal həyat sürmələrinə qarşı heç bir problem yox idi. İstənilən halda, ərizəçilər təhsil müəssisələrini rus dilində bitirsələr də, latış dilini də mükəmməl bilirdilər.

75. Yuxarıda qeyd edilən halları nəzərə alsaq, ərizəçilər Latviya cəmiyyətinə tam inteqrasiya olunmuşdular və onların inteqrasiya olunma səviyyəsi Latviyada daimi yaşayış statusuna malik olan şəxslərin səviyyəsindən fərqlənmirdi. 1991-ci ildə Latviyanın müstəqilliyi bərpa olunduqdan sonra ərizəçilər hesab etdilər ki, onları gələcəyi yalnız Latviya ilə bağlıdır. Ərizəçilərin hər hansı başqa dövlətdə heç bir əlaqələri, tanışları və ya yaşayış yerləri yox idi. Nikolay Slivenko 1996-cı ildə Rusiyaya köçdükdən sonra Latviyadan çıxarılmasına görə kompensasiya qismində deyil, istefaya çıxmış hərbi qulluqçu qismində Kurskda yerli hakimiyyət orqanlarından mənzil almışdı. Ərizəçilər bildirdilər ki, Latviyanın hakimiyyət orqanları onları zorla Nikolay Slivenkodan ayırıblar, belə ki, sonuncu 1999-cu ilədək Rusiyada olduğuna görə onlarla qovuşa bilməyib. Bundan əlavə, ərizəçiləri Latviyanı tərk etməyə məcbur etməklə hakimiyyət orqanları onları birinci ərizəçinin ahıl valideynlərindən də ayrı salıblar. Ərizəçilərin müsafir qismində Latviyaya daxil olmalarının 20 avqust 2001-ci ilədək qadağan edilməsi vəziyyəti daha da ağırlaşdırıb. Bütün bu qeyd edilənləri nəzərə alsaq,

Latviyadan çıxarılmaları nəticəsində ərizəçilərin şəxsi və ailə həyatına və mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququ pozulub.

2. Cavabdeh Hökumət

76. Cavabdeh Hökumət bildirdi ki, ərizəçilərin Latviyadan çıxarılmaları Sovet İttifaqı tərəfindən Latviyanın qanunsuz işğalının nəticələrinin ləğvi kontekstində araşdırılmalıdır, həmin işğal Rusiya qoşunlarının Latviya ərazisindən çıxarılması ilə başa çatmışdır.

77. Cavabdeh dövlət daha sonra bildirdi ki, ərizəçilərin Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquqlarına heç bir müdaxilə baş verməyib. İstənilən halda, hətta fərz etsək ki, onların ölkədən çıxarılmaları 8-ci maddədə nəzərdə tutulan hüquqlarına müdaxilə təşkil edib, bu müdaxilə Latviya qanunvericiliyinə və Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya-Rusiya müqaviləsinə uyğun olub. Bundan başqa, müdaxilə qanuni məqsədlər daşıyıb və Konvensiyanın 8-ci maddəsinin ikinci bəndinə uyğun olaraq, milli təhlükəsizliyin və ictimai asayişin qorunması və iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq məqsədi güdüb və demokratik cəmiyyətdə zəruri olub.

78. Cavabdeh dövlət bildirdi ki, Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya-Rusiya müqaviləsinin 2-ci maddəsinin üçüncü bəndinə uyğun olaraq, 28 yanvar 1992-ci ildə Rusiya ordusunda qulluq etmiş bütün şəxslərin, o cümlədən həmin tarixdən sonra tərxis olunanların Latviyanı tərk etməsi tələb olunur. Buna görə də, müqavilə düzgün olaraq Nikolay Slivenko barəsində və onun ailə üzvləri qismində ərizəçilər barəsində tətbiq edilib və ərizəçilərin ölkədən çıxarılmaları müqaviləyə və Latviya qanunvericiliyinə uyğun olub.

79. Cavabdeh Hökumətin bildirdiyinə görə, Rusiya qoşunları Latviyadan çıxarılan qədər Rusiyanın bütün hərbi personalının müvəqqəti yaşayış icazəsi alması tələb olunurdu. Məhz bu kontekstdə 31 mart 1994-cü ildə Rusiyanın hakimiyyət orqanları

həmin müvəqqəti yaşayış icazəsinin verilməsi üçün Rusiya hərbi qulluqçularının, o cümlədən Nikolay Slivenkonun və onun ailə üzvləri qismində ərizəçilərin adlarının göstərildiyi siyahını təqdim etmişdilər. Cavabdeh Hökumət bildirdi ki, siyahı təsdiq edirdi ki, «ərizəçilərin Rusiya silahlı qüvvələrinin [üzvlərinə] aidiyyəti vardı, Latviyada yaşayış yeri olan şəxslərin reyestrinə daxil edilmək hüquqları yox [idi] və onlar Rusiya qoşunlarının çıxarılması ilə əlaqədar olaraq Latviyanı tərk etməli idilər» (yuxarıda 23-24-cü bəndlərə bax).

80. Nikolay Slivenkonun adının çəkildiyi 10 dekabr 1994-cü il və 16 oktyabr 1995-ci il tarixli siyahılar Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya-Rusiya müqaviləsinin 3-cü maddəsinin beşinci bəndinə uyğun olaraq Latviyadakı Rusiya səfirliyi tərəfindən təqdim edilmişdi. 10 dekabr 1994-cü il tarixli siyahı Latviya hakimiyyət orqanlarına Riqadakı Rusiya səfirliyinin sosial müdafiə şöbəsinin başçısı tərəfindən təqdim edilmiş, orada 28 yanvar 1992-ci ildən sonra Rusiya silahlı qüvvələrindən tərxis olunmuş Rusiya hərbi personalının, o cümlədən Nikolay Slivenkonun adları göstərilmişdi (yuxarıda 27-ci bəndə bax). 16 oktyabr 1995-ci il tarixli siyahı da Rusiyanın eyni dövlət orqanı tərəfindən təqdim edilmişdi və burada 10 dekabr 1994-cü il tarixli siyahıya düzəlişlər edilmiş, Latviyanı tərk edən və ya əsasən texniki səbəblər üzündən hələlik burada qalan, eləcə də 28 yanvar 1992-ci ildən sonra Rusiya silahlı qüvvələrindən tərxis olunmalarına baxmayaraq Latviyada daimi yaşayış icazəsi üçün müraciət edən Rusiya hərbi personalı göstərilmişdi (yuxarıda 28-ci bəndə də bax).

81. Cavabdeh Hökumət bildirdi ki, Rusiya hakimiyyət orqanları tərəfindən yuxarıda qeyd edilən siyahının təqdim edilməsi, eləcə də Nikolay Slivenkoya Rusiyada ev verilməsi faktı Rusiya tərəfindən belə bir xəbərdarlıq təşkil edib ki, Nikolay Slivenko və onun ailə üzvləri qismində ərizəçilər müqavilənin şərtlərinin qüvvəsi altına düşürlər.

82. Cavabdeh Hökumət daha sonra bildirdi ki, müqavilədə bir tərəfdən hərbi qulluq keçmək üçün Latviyaya gəlmiş Rusiya hərbi qulluqçusunun yaxın qohumları, digər tərəfdən müqavilə əsasında Latviyanı tərk etməsi tələb olunan hərbi qulluqçu ilə ailə qurmazdan əvvəl Latviyada yaşayan şəxslər arasında heç bir fərq qoyulmayıb. Buna görə də, birinci ərizəçinin Latviyaya Nikolay Slivenkonun qohumu qismində deyil, atasının (onun müqavilə əsasında Latviyanı tərk etməsi tələb olunmurdu) qohumu qismində gəlməsi faktı ərizəçilərin Rusiyanı Nikolay Slivenko ilə birlikdə tərk etmək öhdəliyinə təsir göstərməyib.

83. Ölkədə yaşayış yerinə malik şəxslərin reyestri ilə bağlı Latviya məhkəmələrinin verdiyi şərhə gəldikdə (yuxarıda 56-cı bəndə bax), cavabdeh Hökumət bildirdi ki, müqavilə əsasında ölkəni tərk etməsi tələb olunan Rusiya hərbi qulluqçusunun yaxın qohumları olan və hər hansı qohumlarının Sovet silahlı qüvvələrindəki hərbi qulluğu ilə bağlı Latviyaya gəlmiş olmayan şəxslərin konkret hüquqi davranışı dövlətdaxili hüquqda (müqavilədən ayrılıqda nəzərdən keçirilməklə) nəzərdə tutulub. Belə şəxslər Latviyada daimi yaşayış icazəsi almalıdırlar, bu şərtlə ki, bunun üçün onların Latviya qanunvericiliyi ilə tanınan əsasları olsun. Əksinə, ərizəçilərin vəziyyətində olan şəxslərə, yəni müqavilə əsasında Latviyanı tərk etməsi tələb olunan Rusiya hərbi qulluqçusunun yaxın qohumları olan və başqa qohumunun (hətta həmin qohum Latviyada qalmaq hüququna malik olsa belə) Sovet silahlı qüvvələrindəki hərbi qulluğu ilə bağlı Latviyaya gəlmiş olan şəxslərə yaşayış icazəsi verilə bilməz. Cavabdeh Hökumət bu məsələ ilə bağlı belə qənaətə gəldi ki, ərizəçilər dövlətdaxili hüquqa əsasən onlara Latviyada daimi yaşayış icazəsi verilməsini tələb edə bilməzdilər, təkcə ona görə yox ki, onlar Nikolay Slivenkonun ailə üzvü idilər, həm də ona görə ki, birinci ərizəçi Latviyaya Sovet silahlı qüvvələrinin digər hərbi qulluqçusunun, yəni atasının ailə üzvü qismində gəlmişdi.

84. Cavabdeh Hökumət bildirdi ki, ərizəçilərlə analoji vəziyyətdə olan şəxslərin, yəni müqavilə əsasında Latviyanı tərk

etməsi tələb olunan Rusiya hərbi qulluqçusunun ailə üzvləri olan və eyni zamanda, başqa qohumlarının Sovet silahlı qüvvələrindəki hərbi qulluğu ilə bağlı Latviyaya gəlmiş olan şəxslərin sayı barədə onda hər hansı statistik rəqəmlər yoxdur.

85. Bununla belə, Cavabdeh Hökumət təsdiq edir ki, 900-ə yaxın şəxs (müqavilə əsasında Latviyanı tərk etməsi tələb olunan Rusiya hərbi qulluqçularının qohumları) Latviya qalmalarını qanuniləşdirə biliblər, çünki həmin şəxslərin Latviyaya gəlişi qohumlarının Sovet silahlı qüvvələrindəki hərbi qulluğu ilə bağlı olmayıb və onlar ya Latviya vətəndaşı, ya da Latviya vətəndaşlarının qohumları olublar. Lakin ərizəçilər bu kateqoriyaların hər hansı birinə mənsub deyillər.

86. Cavabdeh Hökumət daha sonra bildirdi ki, Latviya hakimiyyət orqanları ərizəçilərin Latviyadakı hüquqi statusunu belə bir əsasa görə ləğv ediblər ki, birinci ərizəçi Nikolay Slivenkonun peşəsi barədə yalan məlumat verib. Cavabdeh Hökumət bildirdi ki, birinci ərizəçinin yalan məlumat verdiyi barədə onun təqdim etdiyi sənəd həqiqi sənəddir və o, dövlətdaxili məhkəmə prosesləri zamanı işin materiallarına daxil edilib və Latviya məhkəmələrinə təqdim edilən sübut qismində istifadə edilib (yuxarıda 19-20-ci bəndlərə bax).

87. Cavabdeh Hökumət həmçinin bildirdi ki, ərizəçilər Rusiyaya köçdükdən sonra onların Latviyaya gəlmələrinə maneə yaradılmayıb. Bundan başqa, ərizəçilərə məlumat verilib ki, deportasiya haqqında qərara könüllü tabe olsalar, Latviyaya giriş üçün viza ala bilərlər. Beləliklə, birinci ərizəçinin valideynlərinin qayğısına qalmalarına deportasiyanın maneə yaratdığı barədə ərizəçilərin söylədiyi fikir əsassızdır.

88. Cavabdeh Hökumətin bildirdiyinə görə, ərizəçilər Latviya ərazisində yaşasalar da, aşağıdakı hallara görə Latviya cəmiyyətinə heç vaxt inteqrasiya olunmayıblar:

a) Ərizəçilər Latviyanı yaşayış yeri kimi özləri seçməyiblər, oraya onların ailə üzvünün hərbi qulluq keçməsi ilə bağlı gəliblər.

b) Keçmiş Sovet İttifaqında Sovet hərbi qulluqçuları digər vətəndaşlarla eyni yaşayış statusuna malik deyildilər; hərbi qulluğa başlayarkən bütün hərbi qulluqçulardan pasportlarını hərbi orqanlara vermələri tələb olunurdu və onların şəxsiyyətini təsdiq edən yeganə sənəd rolunu oynayan hərbi bilet pasportu əvəz edilirdi.

c) Keçmiş SSRİ-nin hərbi personalının Latviya ərazisindəki gündəlik həyatlarında yerli sakinlərlə və ya yerli orqanlarla təmasda olmaları tələb olunmurdu, çünki əsas xidmətlər, məsələn, tibbi qulluq və mənzil sahəsində xidmətlər hərbi orqanlar tərəfindən təmin edilirdi.

d) Ərizəçilər latış dilini mükəmməl bilmirdilər; konkret olaraq, orta məktəbi bitirməsi barədə ikinci ərizəçiyə verilən şəhadətnamə onun latış dilini aşağı səviyyədə bildiyini təsdiq edirdi.

e) Cavabdeh Hökumətin bildirdiyinə görə, ərizəçilərin rusdilli olmaları, Rusiya vətəndaşlarının pasportlarına malik olmaları və Rusiyada yaşayış yerinin olmaları da onların Latviya cəmiyyətinə deyil, Rusiya cəmiyyətinə inteqrasiya olunduqlarını təsdiq edən sübut rolunu oynayır. Cavabdeh Hökumət həmçinin bildirdi ki, birinci ərizəçinin valideynləri ərizəçilərdən ayrı yaşayırdı və onların tibbi və ya hər hansı digər qulluq baxımından ərizəçilərin müntəzəm yardımına ehtiyacları olduğunu təsdiq edən heç bir sübut yoxdur.

89. Bütün bunları nəzərə alaraq, Hökumət belə qənaətə gəldi ki, ərizəçilərin ölkədən çıxarılmaları Konvensiyanın 8-ci maddəsinə uyğun idi, xüsusən nəzərə alsaq ki, Konvensiya keçmiş dövlətin hərbi qulluqçuları və ya onların ailə üzvləri üçün göndərildikləri ölkədə daimi yaşayış yerinin tələb edilməsi sahəsində hüquqlar yaradan sənəd kimi şərh oluna bilməz.

B. Üçüncü tərəfin şərtləri

90. Rusiya Hökumətinin bildirdiyinə görə, Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya-Rusiya müqaviləsi ərizəçilərin ölkədən çıxarılmalarını tələb etmirdi, çünki Nikolay Slivenko artıq 2 mart 1994-cü ildə Rusiya silahlı qüvvələrindən tərxis olunmuşdu. Müqavilə imzalanana və qüvvəyə minənə qədər silahlı qüvvələrdən tərxis olunan şəxslərə müqavilənin müddəalarının aidiyyəti yox idi. Rusiyanın hakimiyyət orqanları Latviyanın hakimiyyət orqanlarına bildirməmişdilər ki, Nikolay Slivenko və onun ailəsi müqavilənin 3-cü maddəsinin beşinci bəndinə əsasən ölkədən çıxarıla bilərlər. Buna görə də, ərizəçilərin müqavilə əsasında qoşunların ölkədən çıxarılmasının tərkib hissəsi qismində çıxarılmaları barədə cavabdeh Hökumətin verdiyi şərh yanlış idi.

91. Ərizəçilər Latviya cəmiyyətinə tam inteqrasiya olunmuşdular, çünki onlar Latviya Sovet Sosialist Respublikasının vətəndaşları idilər. Həmin vaxt Latviyada yaşayan SSRİ vətəndaşlarının statusu ilə müqayisədə ərizəçilərin statusunda hər hansı formal və ya digər fərq yox idi. Buna görə də, 1991-ci ildəki siyasi dəyişikliklər nəticəsində ərizəçilərin Latviyadakı hüquqi statusunda hər hansı fərqi yaranması tamamilə əsassız idi.

92. İstənilən halda, ölkədən çıxarılmaları nəticəsində ərizəçilərin hüquqlarına edilmiş müdaxilə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada qanuni məqsəd daşmırdı və demokratik cəmiyyətdə zəruri deyildi, çünki Nikolay Slivenkonun və ya ərizəçilərin Latviyanın təhlükəsizlik, ictimai qayda və asayiş maraqlarına, habelə iqtisadi rifahına hər hansı zərər yetirə biləcəyini təsdiq edən heç bir sübut yox idi. Bundan başqa, Latviyanın hakimiyyət orqanları belə bir faktı nəzərə almamışdılar ki, ərizəçilər, demək olar ki, bütün həyatı boyu Latviyada yaşamışdılar və bütünlüklə Latviya cəmiyyətinə inteqrasiya olunmuşdular. Üçüncü tərəf belə qənaətə gəldi ki,

ərizəçilər evlərindən qanunsuz olaraq çıxarıblar və bu, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusudur.

C. Məhkəmənin verdiyi qiymət

1. Ərizəçilərin Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan hüquqlarına müdaxilə

93. Ərizəçilər şikayət etdilər ki, Latviyadan çıxarılmaları Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təmin edilən hüquqlarını pozub, belə ki, bununla bağlı onlara qarşı tədbirlər görülərkən onların şəxsi və ailə həyatına, Latviyadakı mənzillərinin toxunulmazlığına hörmət edilməyib. Onlar iddia etdilər ki, bu tədbirlər 8-ci maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada qanun əsasında həyata keçirilməyib, heç bir qanuni məqsəd daşımayıb və demokratik cəmiyyətdə zəruri sayıla bilməz. Məhkəmə əvvəlcə müəyyən etməlidir ki, ərizəçilər 8-ci maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada Latviyada «şəxsi həyata», «ailə həyatına» və «mənzilə» malik olduqlarını iddia etməkdə haqlıdırlarmı və əgər haqlıdırlarsa, onların Latviyadan çıxarılmaları bütün bu sadalananlara hörmət hüququna müdaxiləyə bərabərdirmi?

94. Konvensiyanın ölkədən çıxarılma və ekstradisiya tədbirləri ilə bağlı presedent hüququnda «ailə həyatı» aspekti daim vurğulanır, o, Razılığa gələn Dövlətin ərazisində qanuni yaşayan əcnəbilər tərəfindən orada qurulmuş səmərəli «ailə həyatı» anlayışını özündə ehtiva edən aspekt kimi şərh olunmuşdur, bu mənada «ailə həyatı» adətən əsas ailənin hüduqları ilə məhdudlaşan həyat kimi başa düşülməlidir (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Marks Belçikaya qarşı məhkəmə işi* üzrə 13 iyun 1979-cu il tarixli qərar, A seriyaları, c. 31, s. 21, b. 54; və *X Almaniyaya qarşı, ərizə № 3110/67, Komissiyanın 19 iyul 1968-ci il tarixli qərarı, Qərarlar Toplusu, 27, s. 77-96*). Lakin Məhkəmə həmçinin belə hesab edib ki, Konvensiya konkret

ölkədə ailə həyatını qurmaq hüququnu özündə ehtiva etmir (digər qərarlarla yanaşı bax: *Əbdüləziz, Kabales və Balkandali Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işi üzrə 28 may 1985-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 94, s. 34, b. 68; *Gül İsveçrəyə qarşı* məhkəmə işi üzrə 19 fevral 1996-cı il tarixli qərar, *Qərarlar Toplusu*, 1996-I, s. 174-75, b. 38; və *Baultif İsveçrəyə* ərizə № 54273/00, b. 39, AİHM 2001-IX).

95. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd edir ki, uzun müddət ölkədə yaşayan şəxslərin ölkədən çıxarılması ilə bağlı onların «şəxsi həyatı», eləcə də «ailə həyatı» araşdırılan zaman bu kontekstdə müvafiq şəxslərin cəmiyyətə inteqrasiya olunma dərəcəsinə presedent hüququnda daim müəyyən əhəmiyyət verilmişdir (misal üçün bax: *Dalia Fransaya qarşı* məhkəmə işi üzrə 19 fevral 1998-ci il tarixli qərar, *Qərarlar Toplusu*, 1998-I, s. 88-89, b. 42-45). Üstəlik, Məhkəmə təsdiq edib ki, 8-ci maddə köçkünlərin öz evlərindən çıxarılması hallarına da şamil olunur (bax: *Kipr Türkiyəyə qarşı* [GC], ərizə № 25781/94, b. 175, AİHM 2001-IV).

96. Bu işin faktlarına gəldikdə, birinci ərizəçi Latviyaya 1959-cu ildə cəmi bir aylığında ikən gəlib. 1999-cu ilədək, yəni 40 yaşınadək o, Latviyada yaşamaqda davam edib. O, burada məktəbə gedib, iş tapıb, nikaha girib. Onun qızı olan ikinci ərizəçi 1981-ci ildə Latviyada doğulub və 18 yaşınadək, yəni anası ilə ölkəni tərk etməyə məcbur olanadək orada yaşayıb, həmin vaxt o, orta təhsilini yenidən başa vurmuşdu (yuxarıda 16-cı və 46-cı bəndlərə bax). Şübhə yoxdur ki, ərizəçilər Latviyada qalmalarının qanuniliyi ilə bağlı məhkəmə proseslərinin uğursuzluqla bitməsi nəticəsində öz iradələri əleyhinə Latviyanı tərk ediblər. Beləliklə, onlar doğulduqları vaxtdan yaşayaraq boya-başa çatdıqları, peşə, sosial və iqtisadi əlaqələrinin, yəni hər bir insanın şəxsi həyatını təşkil edən əlaqələrinin olduğu ölkədən çıxarıliblar. Bundan başqa, ölkədən çıxarılma nəticəsində ərizəçilər Riqada yaşadıkları mənzili itiriblər (yuxarıda 32-ci və 46-cı bəndlərə bax). Belə olan halda Məhkəmə yalnız bu qənaətdə

gələ bilər ki, ərizəçilərin Latviyadan çıxarılması Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada onların «şəxsi həyatına» və «mənzil toxunulmazlığına» müdaxilə təşkil edib.

97. Nə qədər ziddiyyətli olsa da, ərizəçilərin Latviyada açıq-aşkar «ailə həyatı» qurmalarına baxmayaraq, ölkədən çıxarılma ilə bağlı etiraz edilən tədbirlər ailəni dağıtmağa yönəlməyib və bu cür nəticə verməyib, çünki Latviyanın hakimiyyət orqanları Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya-Rusiya müqaviləsini icra edərkən bütün ailəni, yəni Nikolay, Tatyana və Karina Slivenkoları deportasiya ediblər. Məhkəmənin yuxarıda qeyd edilən presedent hüququnun işığında aydındır ki, Konvensiya səmərəli ailə həyatını davam etdirmək və ya bərpa etmək üçün ərizəçilərə iki ölkə arasında, yəni Latviya və ya Rusiya arasında seçim etmək hüququ vermir. Bundan başqa, birinci ərizəçinin ahıl valideynlərinə münasibətdə ərizəçilər «ailə həyatının» mövcudluğuna istinad edə bilməzlər, yetkin yaşlı bu insanlar əsas ailəyə mənsub deyillər və ərizəçilərin ailə üzvlərindən onların asılı olmaları sübut edilməyib, bununla bağlı ərizəçilərin arqumentləri kifayət qədər əsaslandırılmayıb. Bununla belə, etiraz edilən tədbirlərin (yəni onların ailə olaraq Rusiya Federasiyasına məcburi mühacirət etmələrinin) ərizəçilərin ailə həyatına təsiri Məhkəmənin Konvensiyanın 8-ci maddəsi əsasında işə qiymət verməsində nəzərə alınmalı olan amildir. Məhkəmə həmçinin birinci ərizəçinin valideynləri (ikinci ərizəçinin babası və nənəsi) ilə ərizəçilərin əlaqələrini Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada ərizəçilərin «şəxsi həyatı» anlayışı altında nəzərə alacaqdır.

98. Müvafiq surətdə, Məhkəmə sonrakı araşdırmanı belə bir sualın ətrafında cəmləşdirəcəkdir ki, ərizəçilərin «şəxsi həyatına» və «mənzil toxunulmazlığına» hörmət hüququna edilmiş müdaxiləyə haqq qazandırmaq olarmı?

2. Müdaxiləyə haqq qazandırmaq olarmı?

99. Əgər müdaxiləyə 8-ci maddənin 2-ci bəndi əsasında haqq qazandırmaq mümkün deyilsə, yəni o, «qanunla nəzərdə tutulmayıbsa», 8-ci maddənin 2-ci bəndində sadalanan qanuni məqsədlərdən birini və ya bir neçəsini daşımırsa və həmin məqsədə və ya məqsədlərə nail olmaq üçün demokratik cəmiyyətdə zəruri deyilsə, həmin müdaxilə Konvensiyanın 8-ci maddəsini pozmuş olacaqdır.

A) «Qanunla nəzərdə tutulmuş»

100. Məhkəmənin təşəkkül tapmış presedent hüququna əsasən, «qanunla nəzərdə tutulmuş» ifadəsi tələb edir ki, etiraz edilən tədbirlər dövlətdaxili hüquqda müəyyən əsasa malik olmalıdır, bu ifadə həmçinin sözügedən qanunun keyfiyyətini də nəzərdə tutur və tələb edir ki, o, müvafiq şəxs üçün əlçatan olmalı və onun nəticələrini öncədən görmək mümkün olmalıdır (*bax: Amann İsveçrəyə qarşı* [GC], ərizə № 27798, b. 50, AIHM 2000-II).

101. Bu işdə cavabdeh Hökumət ərizəçilər barəsində deportasiya qərarı çıxarılmasının hüquqi əsası qismində iki müxtəlif əsasa istinad etdi: birincisi, o, Latviya məhkəmələrinin qərarlarına istinad etdi, həmin qərarlara əsasən, Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya-Rusiya müqaviləsinin şərtləri əsasında ərizəçilərdən ölkəni tərk etmələri tələb olunmuşdu; ikincisi, o, iddia etdi ki, ərizəçilərin deportasiyasına haqq qazandıran əlavə əsas ondan ibarətdir ki, birinci ərizəçidən Latviyada yaşayış yeri olan şəxslərin reyestrinə qeyd yazması tələb olunarkən o, ərinin peşəsi barədə yalan məlumat vermişdi.

102. Məhkəmə öncə cavabdeh Hökumətin istinad etdiyi ikinci əsası, yəni əlavə əsası araşdırmağı məqsədəuyğun hesab edir. Bu kontekstdə o, qeyd edir ki, ərizəçilər və üçüncü tərəf yalan məlumat verildiyini şübhə altına alıblar və iddia ediblər ki,

cavabdeh Hökumətin bununla bağlı istinad etdiyi sənəd saxtadır. Həqiqətən üçüncü tərəf Moskvadakı məhkəmə ekspertizası institutunun ekspert rəyini təqdim edib və iddia edib ki, həmin rəy sənədin saxta olduğunu sübut edir. Bundan başqa, o, Moskva institutunun rəyini təsdiq etmək üçün müstəqil ekspert rəyinin verilməsi barədə qərar çıxarılmasını Məhkəmədən xahiş edib. Lakin Məhkəmə 12 iyul 2002-ci il tarixli qərarı ilə bu xahişi rədd edib (yuxarıda 12-ci bəndə bax).

103. Məhkəmə qeyd edir ki, onun araşdırmasının əsasını həmişə dövlət orqanlarının etiraz edilən qərarları və onların söykəndiyi hüquqi əsaslar təşkil etməlidir. O, sözügedən tədbirə haqq qazandırmaq üçün cavabdeh Hökumət tərəfindən təklif olunan hər hansı alternativ hüquqi əsasları, əgər həmin əsaslar səlahiyyətli dövlət orqanlarının qərarlarında əks olunmayıbsa və ya bu əsaslar barədə həmin qərarlardan nəticə çıxarmaq olmur, nəzərə ala bilməz. Bu işdə sübut edilmədi ki, istər deportasiya haqqında qərar çıxarılmasından əvvəl birinci ərizəçinin ərinin başladığı məhkəmə proseslərində (yuxarıda 25-26-cı və 29-30-cu bəndlərə bax), istərsə də sonradan qərara etiraz etmək üçün ərizəçilərin özlərinin başladığı məhkəmə proseslərində (yuxarıda 34-39-cu bəndlərə bax), Latviya hakimiyyət orqanlarının qəbul etdiyi qərarların hər birində Slivenkolar ailəsinin hər hansı üzvünün Latviya ərazisindən çıxarılmasına haqq qazandırmaq üçün birinci ərizəçinin yalan məlumat verməsinə istinad edilir. Belə olan halda bu məsələ ilə bağlı cavabdeh Hökumətin arqumentlərinə əhəmiyyət verilməməlidir və ərizəçilərin və üçüncü tərəfin ekspert rəyi barədə xahişinin daha heç bir mənası yoxdur.

104. Beləliklə, cavabdeh Hökumətin istinad etdiyi birinci və mühüm əsası, yəni belə bir arqumenti araşdırmaq qalır ki, ərizəçilərin Latviyadan çıxarılmaları Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında ikitərəfli müqavilə ilə tələb olunurdu. Bununla bağlı ərizəçilər və üçüncü tərəf iddia etdilər ki, Latviya məhkəmələri müqaviləni yanlış şərh ediblər, müqavilənin düzgün

şərhinə əsasən, birinci ərizəçinin ərindən və əlbəttə ki, ərizəçilərin özlərindən Latviyanı tərk etmək tələb olunmurdu və Rusiya hakimiyyət orqanları heç vaxt ərizəçilərin ailəsinin Latviyadan çıxarılması üçün müraciət etməmişdilər. Məhkəmə qeyd edir ki, bu məsələdə də tərəflər faktlarla bağlı müəyyən məsələlərdə, yəni birinci ərizəçinin ərinin ordudan istefaya çıxmasının tarixi məsələsində və 31 mart 1994-cü il, 10 dekabr 1994-cü il və 16 oktyabr 1995-ci il tarixli siyahıların xarakteri və etibarlılığı məsələsində bir-biri ilə razılaşırlar.

105. Məhkəmə xatırladır ki, daxili qanunvericiliyi şərh və tətbiq etmək ilk növbədə milli dövlət orqanlarının, xüsusən məhkəmələrin vəzifəsidir (*bax: Amannın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 52). Bu, həmçinin beynəlxalq müqavilələrə də aiddir; müqavilənin şərhini onu icra edən tərəfin vəzifəsidir və bu baxımdan Məhkəmənin vəzifəsi dövlət orqanlarının qərarlarını öz qərarları ilə əvəz etmək deyil, xüsusən də müqavilə tərəfləri arasındakı mübahisəni müqavilənin düzgün şərhinə istinadən həll etmək deyil. Eləcə də dövlət orqanları tərəfindən müəyyən edilən və hüquqi qiymətləndirmənin əsasını təşkil edən faktları yenidən araşdırmaq Məhkəmənin vəzifəsi deyil. Məhkəmənin funksiyası işin konkret halları ilə bağlı daxili məhkəmələrin gəldiyi nəticələrdən və ya həmin halların daxili qanunvericilikdəki hüquqi tövsifindən daha çox, daxili məhkəmələrin qərarlarının əsaslarını Konvensiya baxımından araşdırmaqdır.

106. Bu işdə Latviya məhkəmələri bəyan ediblər ki, ərizəçilərin ölkədən çıxarılmasının əsası Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya-Rusiya müqaviləsi olub. Həmçinin onlar bu kontekstdə həmin müqavilənin işığında Latviyanın daxili qanunvericiliyinin müəyyən müddəalarını şərh ediblər və konkret olaraq belə nəticəyə gəliblər ki, Latviyada «keçmiş SSRİ vətəndaşları» qismində yaşayış statusuna malik olan Rusiya hərbi qulluqçularının və onların ailə üzvlərinin ölkəni tərk etməsi tələb olunmur (müqavilənin 2-ci maddəsinin ikinci bəndi). Etiraf etmək lazımdır ki, ərizəçilər Latviyada yaşayış yerinə malik

şəxslərin reyestrinə «keçmiş SSRİ vətəndaşları» qismində daxil edilmələri barədə ilk dəfə müraciət edərkən müqavilə hələ qüvvədə deyildi və müvafiq surətdə, yalnız daxili qanunvericiliyin müvafiq müddəaları tətbiq edilirdi. Lakin sonradan daxili qanunvericiliyin müvafiq müddəaları qanuna əsasən yalnız müqavilənin işığında şərh və tətbiq edilə bilərdi və həmin vaxt ərizəçilər bu sənədlə açıq-aydın tanış olmaq imkanına malik idilər.

107. Müqavilənin müddələrinin və daxili qanunvericiliyin ərizəçilərin işinə birgə tətbiqinin nəticələrini öncədən görməyin mümkünlüyünə gəldikdə, Məhkəmə razılaşıır ki, bu məsələdə də Konvensiyanın tələbləri yerinə yetirilib. Ərizəçilər ən azı hüquq mütəxəssislərindən məsləhət almaqla bunu ağlabatan dərəcədə öncədən görə bilərdilər ki, ölkəni tərk etməli olan Rusiya hərbi qulluqçularının qohumlarının deportasiyasını tələb edən müqavilə müddəaları onlara şamil olunacaqdır və müvafiq olaraq, daxili qanunvericilikdə nəzərdə tutulduğu kimi, onlara Latviyada daimi yaşayış statusu verilə bilməz. Bu məsələdə bundan daha artıq müəyyənliyə ümid etmək doğru olmazdı.

108. İstənilən halda, Latviya məhkəmələrinin qərarları əsassız görünür. Konkret olaraq ərizəçilərin situasiyasına müqavilənin tətbiqinə gəldikdə, Məhkəmə müqavilənin 2-ci maddəsinin üçüncü bəndinin şərhini əsassız hesab etmir, həmin bəndə əsasən, hərbi qulluqçunun ölkəni tərk etməli və ya etməməli olduğunun müəyyən edilməsi üçün tətbiq edilməli olan son müddət 28 yanvar 1992-ci il idi, yəni Rusiya Federasiyasının Latviyada yerləşən keçmiş Sovet silahlı qüvvələri üzərində yurisdiksiyanı öz üzərinə götürdüyü tarix idi (yuxarıda 17-ci bəndə bax). Birinci ərizəçinin ərinin silahlı qüvvələrdən həmin tarixdən sonra tərxis olunduğuna gəldikdə, əsaslı olaraq hesab etmək olar ki, müqavilə ona və ailəsinə şamil olunurdu. Eləcə də əsaslı olaraq hesab etmək olar ki, onun ordudan faktiki tərxis olunmasının müqavilənin imzalanmasından əvvəlki və ya sonrakı tarixə təsadüf etməsinin əhəmiyyəti yox idi, baxmayaraq ki

üçüncü tərəf əks fikirdədir (müqavilənin 2-ci maddəsinin üçüncü bəndinə və 15-ci maddəsinə bax). Bundan başqa, Rusiya hakimiyyət orqanlarının Latviya hakimiyyət orqanlarına təqdim etdikləri müxtəlif siyahılara hüquqi qiymət verilməsinə gəldikdə, əsaslı olaraq hesab etmək olar ki, deportasiya haqqında qərarın (bu, müqavilənin icrası üçün Latviya qanunvericiliyinə əsasən görülmüş tədbir idi) özünün etibarlılığı və qanuniliyi Rusiya tərəfindən konkret müraciətin edilməsindən asılı deyildi.

109. Müvafiq surətdə, ərizəçilərin Latviyadan çıxarılmalarını Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada «qanunla nəzərdə tutulmuş» tədbir hesab etmək olar.

B) Qanuni məqsəd

110. Cavabdeh Hökumət bildirdi ki, ərizəçilərin Latviyadan çıxarılmaları qanuni məqsədlər daşıyıb, yəni milli təhlükəsizliyin qorunması, iğtişanın və cinayətin qarşısının alınması məqsədlərini güdüb. O, bununla bağlı vurğuladı ki, bu tədbirə «Sovet İttifaqı tərəfindən Latviyanın qanunsuz işğalının nəticələrinin ləğvi» kontekstində baxılmalıdır. Ərizəçilər bu arqumentlərə etiraz etdilər, belə ki, onların işi ilə bağlı məhkəmə proseslərində yuxarıda qeyd edilən məqsədlərin heç biri barədə söhbət getməmiş və həmin proseslər onların Latviyadakı yaşayış statusunun qanuniliyinin araşdırılması ilə məhdudlaşmışdı. Üçüncü tərəf Latviyada 1991-ci ilə qədər olan durumun cavabdeh dövlət tərəfindən beynəlxalq hüquqa görə qanunsuz durum kimi təsvir edilməsinə etiraz etdi.

111. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçilər barəsində görülmüş konkret tədbirlərin məqsədinə 1991-ci ildə Latviyanın öz müstəqilliyini əldə etməsindən sonra konstitusiyaya və beynəlxalq hüquq əsasında görülmüş daha geniş tədbirlər kontekstindən kənarda baxıla bilməz. Bu kontekstdə Latviyanın müstəqilliyə qədərki durumunu beynəlxalq hüquq əsasında araşdırmaq zəruridir. Qeyd etmək kifayətdir ki, SSRİ ləğv edildikdən sonra

keçmiş Sovet qoşunları Rusiyanın yurisdiksiyası altında Latviyada qalmışdılar, həmin vaxt Latviya və Rusiya hər ikisi müstəqil dövlət idilər. Buna görə də Məhkəmə razılaşır ki, Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya-Rusiya müqaviləsi və bu müqavilənin icrasına yönələn tədbirlər vasitəsilə Latviyanın hakimiyyət orqanları ölkənin milli təhlükəsizlik marağını qorumağa çalışıblar.

112. Xülasə, ərizəçilərin ölkədən çıxarılmasına yönələn tədbirlər barəsində söyləmək olar ki, onlar milli təhlükəsizliyi qorumaq məqsədilə həyata keçirilib, bu isə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada qanuni məqsəddir.

C) «Demokratik cəmiyyətdə zəruri»

113. Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndi ilə təmin edilən hüquqlara müdaxilə təşkil edən tədbir o halda «demokratik cəmiyyətdə zəruri» sayıla bilər ki, təxirəsalınmaz sosial tələbata cavab versin və tətbiq edilən vasitələr qarşıya qoyulan məqsədlərə mütənasib olsun. Milli hakimiyyət orqanları bu məsələdə müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər. Məhkəmənin vəzifəsi onu müəyyən etməkdən ibarətdir ki, etiraz edilən tədbirlər görülərkən müvafiq maraqlar arasında, yəni bir tərəfdən fərdin Konvensiya ilə qorunan hüquqları, digər tərəfdən isə cəmiyyətin maraqları arasında ədalətli tarazlığa riayət edilibmi?

114. Bu işdə demək olar ki bütün həyatları boyu Latviyada yaşayan, lakin 1991-ci ildə Latviya müstəqilliyini yenidən əldə etdikdən sonra vətəndaşlığı olmayan şəxslərə çevrilən ərizəçilərdən tələb olunurdu ki, Rusiya qoşunlarının çıxarılması haqqında Latviya-Rusiya müqaviləsinə əsasən, ordudan tərxis olunmuş Rusiya hərbi qulluqçusunun ailə üzvləri qismində barələrində çıxarılmış deportasiya haqqında qərar əsasında ölkəni tərk etsinlər. Bu tədbirlə bağlı onların «keçmiş Sovet

vətəndaşları» qismində Latviyada yaşayan şəxslərin reyestrinə daxil edilmələrindən imtina edilmişdi.

115. Məhkəmə xatırladır ki, əcnəbinin konkret ölkəyə daxil olmaq və ya orada yaşamaq hüququ özlüyündə Konvensiya ilə təmin olunan hüquqlardandır. İctimai asayiş qorunması Razılığa gələn Dövlətlərin vəzifəsidir, onlar xüsusən beynəlxalq hüquq əsasında bərqərar olmuş və müqavilə öhdəliklərindən asılı olan hüquqlarını, yəni əcnəbilərin ölkəyə girişinə və orada yaşamasına nəzarət etmək hüquqlarını həyata keçirmək vasitəsilə ictimai asayiş qoruyurlar (bir çox qərarlar arasında *bax: Dalianın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, s. 91, b. 52).

116. Məhkəmənin fikrincə, hər iki dövlətin əvvəllər daxil olduğu ümumi bir dövlətin ləğvindən sonra bir müstəqil dövlətin öz silahlı qüvvələrini digər dövlətin ərazisindən çıxarmasına yönələn tədbirlər ləğv etmədən irəli gələn müxtəlif siyasi, sosial və iqtisadi problemlərin həlli məqsədini daşıyan və Konvensiya baxımından qanuni olan vasitələrdir. Bu işdə 28 yanvar 1992-ci ildən sonra Rusiyanın yurisdiksiyasına keçən, o cümlədən müqavilə qüvvəyə minənə qədər (bu baxımdan müqavilənin geriyə qüvvəsi vardı) silahlı qüvvələrdən tərxis olunan bütün hərbi qulluqçuların və onların ailələrinin ölkəni tərk etmələri barədə öhdəliyin Latviya-Rusiya müqaviləsi ilə nəzərdə tutulması faktının özünə Konvensiya baxımından, xüsusən 8-ci maddə baxımından etiraz edilə bilməz. Həqiqətən söyləmək olar ki, bu razılaşmanın müvafiq şəxslərin ailə həyatına sadəcə o mənada aidiyyəti vardı ki, o, ailənin vahidliyinə toxunmurdu və konkret ailə üzvlərinin mənşəyindən və ya vətəndaşlığından asılı olmayaraq Rusiyanın üzərinə bütöv ailəni öz ərazisinə qəbul etmək vəzifəsini qoyurdu.

117. Rusiya qoşunlarının çıxarılmasının müvafiq şəxslərin şəxsi həyatına və mənzil toxunulmazlığına müdaxilə təşkil etməsinə gəldikdə, hərbi qulluqçuların qulluq şəraitini nəzərə alsaq, bu müdaxilə adətən qeyri-mütənasib görünür. Bu, xüsusən həqiqi hərbi xidmətdə olan qulluqçulara və onların

ailələrinə aiddir. Onların çıxarılması başqa qulluq yerinə köçürülməyə bənzəyir və adi hərbi qulluq zamanı bir sıra hallarda bu barədə əmr verilə bilər. Üstəlik, aydındır ki, xarici ölkə ordusunun həqiqi hərbi xidmətdə olan hərbiçilərinin ailələri ilə birlikdə digər ölkədə davamlı olaraq qalmalarına müstəqil dövlətin suverenliyinə zidd olan və milli təhlükəsizliyinə təhlükə törədən hal kimi baxıla bilər. Buna görə də həqiqi hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçuların və onların ailələrinin ölkə ərazisindən çıxarılmasına olan ictimai maraq adətən fərdin ölkədə qalmaq marağını üstələyir. Lakin hətta belə şəxslər barəsində də istisna edilmir ki, onların işinin konkret halları ölkədən çıxarılma tədbirlərini Konvensiya nöqtəyi-nəzərindən əsassız edə bilər.

118. Ölkədən çıxarılma tədbirləri ordudan istefaya çıxmış hərbi qulluqçulara və onların ailə üzvlərinə münasibətdə yuxarıda qeyd olunan qaydada əsaslandırıla bilməz. Silahlı qüvvələrdən tərxis olunduqdan sonra hərbi qulluq məqsədləri üçün başqa yerə köçmək tələbi adətən daha onlara şamil olunmur. Özlüyündə onların müqaviləyə daxil edilmələri etiraz doğurmayan hal kimi görünə də (yuxarıda 116-cı bəndə bax), milli təhlükəsizlik maraqları, Məhkəmənin fikrincə, bu şəxslər kateqoriyasına münasibətdə az çəkiyə malikdir, eyni zamanda, onların qanuni şəxsi maraqlarına daha çox əhəmiyyət verilməlidir.

119. Bu işdə birinci ərizəçinin əri 28 yanvar 1992-ci ildən sonra ordudan istefaya çıxmışdı, bu, müqavilənin 2-ci maddəsinin üçüncü bəndi ilə müəyyən edilmiş son müddət idi, buna görə də, Latviya hakimiyyət orqanları həqiqi hərbi xidmətdə olan şəxslərlə birlikdə onu da qoşunların çıxarılmasının şamil olunduğu şəxs hesab etmişdilər. Onun istefasının faktiki tarixindən (həmin tarixlə bağlı tərəflər arasında mübahisə var) asılı olmayaraq, fakt faktlığında qalır ki, 1994-cü ilin ortalarından bəri və ərizəçilərin Latviyada qalmalarının qanuniliyinə dair məhkəmə prosesləri keçirilən zaman birinci ərizəçinin əri istifadə idi. Bununla belə, bu fakt ərizəçilərin Latviyadakı statusunun müəyyən edilməsinə hər hansı təsir göstərməmişdi.

120. Bundan başqa, Məhkəmə çətin işlərin həlli ilə bağlı cavabdeh Hökumətin təqdim etdiyi informasiyanı nəzərə alır. Həmin informasiyaya əsasən 900-ə yaxın şəxs (Latviya vətəndaşları və ya Latviya vətəndaşlarının qohumları) ölkəni tərk etməli olan Rusiya hərbi qulluqçularının qohumları statusuna malik olmalarına baxmayaraq, Latviyada qalmalarını qanuniləşdirə bilmişdilər (yuxarıda bəndlərə bax). Bu göstərir ki, Latviyanın hakimiyyət orqanları heç də o fikirdə deyildilər ki, qoşunların çıxarılması haqqında müqavilənin müddəaları istisnalara yol verilmədən tətbiq edilməlidir. Əksinə, hakimiyyət orqanları hesab edirdilər ki, bu məsələdə müəyyən sərbəstliyə malikdirlər və bu sərbəstlik onlara Konvensiyanın 8-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq müvafiq şəxslərin şəxsi və ailə həyatına hörməti təmin etmək imkanı verir. Latviya vətəndaşlarına gəldikdə, onların ölkədən çıxarılması üstəlik Konvensiyanın 4 sayılı Protokolunun 3-cü maddəsinə zidd ola bilərdi. İstənilən halda, Məhkəmə xatırladır ki, müqavilə ərizəçilərin Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqlarına müdaxilənin baş verib-vermədiyini və əgər müdaxilə baş veribsə ona haqq qazandıрмаğın mümkünlüyünü araşdırmaq üzrə səlahiyyətlərdən Məhkəməni məhrum etmək üçün etibarlı əsas rolunu oynaya bilməz (*bax*: bu iş üzrə ərizənin qəbul edilənliyi barədə qərar, b. 62, AİHM 2002-II).

121. Məhkəmə qeyd edir ki, ölkəni tərk etmə öhdəliyində nəzərdə tutulan istisnalar təkcə Latviya vətəndaşlığına malik şəxslərlə məhdudlaşmayıb, həm də ölkədə yaşayan digər şəxslərə açıq-aydın şamil olunub və belə hallarda qərarlar hər konkret haldan asılı olaraq qəbul edilib. Lakin belə görünür ki, bu kontekstdə hakimiyyət orqanları hər bir müvafiq şəxsin milli təhlükəsizliyə və ya ictimai asayişə təhlükə törədib-törətmədiyini araşdırmayıblar. Eləcə də, bu konkret işdə ərizəçilərin bu cür təhlükə törətdiklərinə dair heç bir iddia irəli sürülməyib. Görünür, daxili qanunvericilikdə qoyulan hüquqi fərqlər vurğulanmaqla, ictimai maraq anlayışı mücərrəd mənada başa düşülüb.

122. Məhkəmə hesab edir ki, xarici qoşunların və onların ailələrinin ölkədən çıxarılmasının milli təhlükəsizlik üçün zəruri olduğuna əsaslanan sistem, məsələn bu işdəki sistem özlüyündə Konvensiyanın 8-ci maddəsinə zidd sayıla bilməz. Lakin daxili qanunvericiliyə əsasən ölkədən çıxarılmanın şamil olunduğu şəxslərə aid konkret hallar nəzərə alınmadan bu sistemin tətbiq edilməsi, Məhkəmənin fikrincə, həmin maddənin tələblərinə uyğun deyil. Əgər müvafiq tədbir qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib deyilsə, qarşı-qarşıya qoyulan fərdin maraqları ilə ictimai maraqlar arasında tarazlığa riayət edilməsi üçün sözügedən şəxs ölkədən çıxarılmamalıdır. Bu işdə qarşıya çıxan sual ondan ibarət idi ki, ərizəçilərin konkret situasinya milli təhlükəsizliyə qarşı təhlükə amilinin xarici ölkənin keçmiş hərbi qulluqçusu ilə ərizəçilərin ailə əlaqələrindən üstün tutulmasını tələb edirdimi?

123. Cavabdeh Hökumət iddia etdi ki, ərizəçilər Latviya cəmiyyətinə kifayət qədər inteqrasiya olunmayıblar (yuxarıda 88-ci bəndə bax). Bununla bağlı Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçilər faktiki olaraq bütün həyatlarını Latviyada keçiriblər (yuxarıda 96-cı bəndə bax). Bu doğrudur ki, ərizəçilər latış mənşəli deyillər və Latviyaya (həmin vaxt o, keçmiş SSRİ-nin tərkib hissəsi idi) ailə üzvlərinin (birinci ərizəçinin atasının və ərinin) Sovet silahlı qüvvələrində qulluğu ilə bağlı gəlmiş və orada yaşamışlar. Lakin ərizəçilər Sovet (sonra isə Rusiya) hərbi qulluqçularının qohumları qismində statuslarından asılı olmayaraq Latviyada şəxsi, sosial və iqtisadi əlaqələrə də malik idilər. Bunu belə bir fakt göstərir ki, ərizəçilər ordu kazarmalarında, yaxud giriş məhdudlaşdırılan hər hansı zonada deyil, Riqadakı mənzildə mülki sakinlər arasında yaşamışdılar. Onlar hər hansı hərbi qurumda təhsil almamış və işləməmişdilər. 1991-ci ildə Latviya öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra birinci ərizəçi Latviya şirkətlərində iş tapa bilmişdi.

124. Ərizəçilərin latış dilini hansı səviyyədə bilmələri barədə cavabdeh Hökumətin arqumentinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir

ki, işin araşdırılmasının gedişində ərizəçilərin bu dili Latviyada normal gündəlik həyat sürmək üçün kifayət etməyən səviyyədə bilmələri sübut edilməyib (hərçənd ki, dili bilmənin dəqiq səviyyəsi məsələsində mübahisə var). Konkret olaraq, ərizəçilərin latış dilini Latviyada yaşayan digər rusdilli şəxslərdən, o cümlədən Latviyada daimi əsaslarla qalmaq üçün «keçmiş SSRİ vətəndaşları» statusunu əldə edə bilmiş şəxslərdən daha az bildiyini təsdiq edən heç bir sübut yoxdur.

125. Baxmayaraq ki ərizəçilər Nikolay Slivenkoya qovuşmaq üçün 1999-cu ildə Rusiyaya köçmüş və son nəticədə Rusiya vətəndaşlığı əldə etmişdilər, həmin vaxt onlar Latviyada malik olduqları şəxsi, sosial və ya iqtisadi əlaqələrə Rusiyada açıq-aydın malik deyildilər. Qısaı, Məhkəmə hesab edir ki, sözügedən vaxtda ərizəçilər Latviya cəmiyyətinə kifayət qədər inteqrasiya olunmuşdular.

126. Nəhayət, Məhkəmə cavabdeh Hökumətin bəyan etdiyi belə bir fikri qeyd edir ki (yuxarıda 83-cü bəndə bax), ərizəçilərə qarşı fərqli rəftarın səbəbi o idi ki, birinci ərizəçi ölkəyə 1959-cu ildə Sovet hərbi qulluqçusunun, yəni atasının və ikinci ərizəçinin babasının ailə üzvü qismində gəlmişdi. Buna görə də, həlledici element ərizəçilərin hazırkı ailə vəziyyəti (yəni ərizəçilərə qarşı tədbirlərin tətbiqindən əvvəl, iki ildən artıq öncə Latviyanı tərk etmiş istifadə olunan Rusiya hərbi qulluqçusu Nikolay Slivenkonun, müvafiq surətdə, arvadı və qızı olmaları) deyil, onların ailələrinin tarixçəsi (yəni keçmiş Sovet hərbi qulluqçusunun, müvafiq surətdə, qızı və nəvəsi olmaları) idi.

127. Lakin birinci ərizəçinin atası və ikinci ərizəçinin babası olan şəxs 1986-cı ildən hərbi qulluqdan istefaya çıxmışdı. Bu, müqavilənin 2-ci maddəsinin üçüncü bəndində nəzərdə tutulmuş son müddətdən xeyli əvvəl baş verdiyinə görə həmin şəxsə müqavilə əsasında Latviyanı tərk etmək öhdəliyi şamil olunmamışdı və onunla arvadının «keçmiş SSRİ vətəndaşları» qismində Latviyada daimi yaşamalarına hər hansı formal maneə yox idi. Doğurdan da, ərizəçilərin ölkəni tərk etməsindən sonra

belə onlar ölkədə qaldılar. Məhkəmə birinci ərizəçinin atasının, yəni keçmiş Sovet hərbi qulluqçusunun ailəsinə mənsub olmaları ucbatından ərizəçilərin Latviyanın milli təhlükəsizliyinə qarşı təhlükə törədə biləcəkləri fikri ilə razılaşa bilmir, belə ki, həmin şəxsin özü hər hansı bu cür təhlükə törədə bilən şəxs hesab edilmirdi.

128. Bütün bu halları nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, Latviyanın hakimiyyət orqanları bu cür məsələlərdə Razılığa gələn Dövlətlərə verilən qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşıblar və milli təhlükəsizliyin qorunmasından ibarət qanuni məqsədlə fərdlərin 8-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquqlarının qorunması məqsədi arasında ədalətli tarazlığa riayət etməyiblər. Buna görə də, ərizəçilərin Latviya ərazisindən çıxarılmaları «demokratik cəmiyyətdə zəruri» sayıla bilməz.

129. Müvafiq surətdə, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusu baş verib.

II. 8-ci MADDƏ İLƏ BİRLİKDƏ GÖTÜRÜLMƏKLƏ KONVENSIYANIN 14-cü MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

130. Ərizəçilər iddia etdilər ki, Latviyada yaşayan və keçmiş SSRİ vətəndaşları qismində ölkədə yaşamaq hüququ əldə edən ruddilli şəxslərlə müqayisədə Latviyanı tərk etmələri tələb olunan Rusiya hərbi qulluqçularının ailə üzvləri ilə qanuna əsasən fərqli rəftar edilməsi 8-ci maddə ilə birlikdə götürülməklə Konvensiyanın 14-cü maddəsinə pozub.

14-cü maddədə deyilir:

«Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, rəng, dil, din, siyasi və digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər status kimi hər hansı əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır».

A. Tərəflərin arqumentləri

1. Ərizəçilər

131. Ərizəçilər 8-ci maddə ilə birlikdə götürülmüş Konvensiyanın 14-cü maddəsinə istinadən iddia etdilər ki, onlar rusdilli milli azlıq nümayəndələri və keçmiş Rusiya hərbi qulluqçusunun ailə üzvləri olduqlarına görə Latviyadan çıxarılıblar. Onlar şikayət etdilər ki, bununla da Latviyada yaşayan və «keçmiş SSRİ vətəndaşları» statusuna malik olan digər şəxslərə nisbətən fərqli rəftara məruz qalıblar. Onlar konkret olaraq bildirdilər ki, onların Latviya cəmiyyətinə inteqrasiya səviyyəsinin digər rusdilli şəxslərin səviyyəsi ilə eyni olduğunu nəzərə alsaq, «keçmiş SSRİ vətəndaşları» statusunu əldə edə bilməmiş şəxslərə nisbətən onlarla fərqli rəftar edilməsinə haqq qazandırmaq olmaz.

2. Cavabdeh Hökumət

132. Cavabdeh Hökumət fərqli rəftarın dil və ya milli mənşə əsasında baş verdiyini təkzib etdi. O, həmçinin iddia etdi ki, Rusiya ordusunun hərbi qulluqçularına və onların ailələrinə qarşı qanun əsasında edilən rəftar əsaslı idi, çünki xarici ölkənin silahlı qüvvələrinin personalının və onların ailə üzvlərinin müstəqil Latviya ərazisindən çıxarılması milli təhlükəsizliyin qorunması üçün önəmli idi və bu səbəbdən Konvensiya baxımından bu rəftara haqq qazandırmaq olardı.

B. Üçüncü tərəfin şərhləri

133. Rusiya Hökuməti bildirdi ki, bir tərəfdən keçmiş Sovet və ya Rusiya hərbi qulluqçuları və onların ailələri ilə, digər tərəfdən Latviyada yaşayan digər rusdilli şəxslərlə Latviyada fərqli rəftar edilməsinə 14-cü maddəyə əsasən haqq qazandırmaq

olmaz. Nikolay Slivenkonun və ya ərizəçilərin Latviyada təhlükəsizliyə, asayişə, ictimai qaydaya və ya iqtisadi rifaha hər hansı təhlükə törədə biləcəyinə dair heç bir sübut yoxdur. Ərizəçilərin ölkədən çıxarılması Latviya hakimiyyət orqanları tərəfindən aparılan «etnik təmizləmənin» nəticəsidir. Üçüncü tərəf daha sonra iddia etdi ki, Latviyada qanun əsasında bütün etnik ruslara qarşı rəftar digər şəxslərə qarşı rəftardan fərqlidir.

C. Məhkəmənin verdiyi qiymət

134. Məhkəmə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulduğunun artıq müəyyən edildiyini nəzərə alaraq (yuxarıda 129-cu bəndə bax), hesab edir ki, 8-ci maddə ilə birlikdə götürülməklə Konvensiyanın 14-cü maddəsi üzrə ərizəçilərin şikayətləri barəsində qərar çıxarmağa ehtiyac yoxdur.

III. KONVENSIYANIN 5-ci MADDƏSİNİN 1-ci BƏNDİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

135. Ərizəçilər şikayət etdilər ki, 28-29 oktyabr 1998-ci ildə həbsdə saxlanmaları və ikinci ərizəçinin 16-17 mart 1999-cu ildə həbsdə saxlanması əsassız və qanunsuz olub və Konvensiyanın 5-ci maddəsini pozub.

Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinin bu işə aidiyyəti olan hissələrində deyilir:

«1. Hər kəsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ var. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş aşağıdakı hallardan və qaydadan başqa azadlığından məhrum edilə bilməz:

...

f) şəxsin ölkəyə qanunsuz gəlməsinin qarşısını almaq məqsədilə və ya barəsində deportasiya, yaxud ekstradisiya tədbirləri tətbiq olunan şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması».

A. Tərəflərin arqumentləri

1. Ərizəçilər

136. Ərizəçilər şikayət etdilər ki, 28-29 oktyabr 1998-ci ildə həbsdə saxlanmaları və ikinci ərizəçinin 16-17 mart 1999-cu ildə həbsdə saxlanması Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndini pozub.

137. Hər iki həbs ilə bağlı ərizəçilər bildirdilər ki, onların həbsi Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan hər hansı qanuni məqsədi güdməyib. Bundan başqa, həbsdə saxlanma əsassız olub, belə ki, ərizəçilərin gizlənəcəyindən və ya yaşayış yerlərinin olmamasından şübhələnmək üçün Latviya hakimiyyət orqanlarının heç bir əsası olmayıb. Bu baxımdan həbsdə saxlanma daxili qanunvericiliyə, yəni Əcnəbilər haqqında Qanunun 48-ci maddəsində nəzərdə tutulan tələblərə zidd olub.

138. 28-29 oktyabr 1998-ci ildə həbsdə saxlanmaları ilə bağlı ərizəçilər bildirdilər ki, deportasiya haqqında qərardan verdikləri şikayət Latviya qanunvericiliyinə əsasən 7 oktyabr 1998-ci ildən etibarən həmin qərarın qüvvəsini dayandırmalı idi, beləliklə, onların həbsi Əcnəbilər haqqında Qanunun 40-cı maddəsində zidd idi. Ərizəçilər həmçinin bildirdilər ki, hətta Latviyanın immiqrasiya orqanları 29 oktyabr 1998-ci il tarixli məktub vasitəsilə özləri etiraf ediblər ki, onların həbsdə saxlanmaları daxili qanunvericilik baxımından qanunsuz olub (yuxarıda 43-cü bəndə bax).

139. İkinci ərizəçi həmçinin şikayət etdi ki, 16-17 mart 1999-cu ildə həbsdə saxlanması əsassız və qanunsuz olub. O, bildirdi ki, həmin vaxt yetkinlik yaşına çatmamışdı, lakin həbsi barədə valideynlərinə və ya digər qohumlarına məlumat verilmədi. Üstəlik, Latviya hakimiyyət orqanları onu həbsdə saxlamaq

hüququna malik deyildilər, çünki yetkinlik yaşına çatmayanlar valideynlərindən ayrılıqda ölkədən çıxarıla bilməzdilər.

2. Cavabdeh Hökumət

140. Cavabdeh Hökumət bildirdi ki, etiraz edilən həbslər Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1f bəndinə uyğun idi, çünki ərizəçilərin Latviyada qalmalarının qanunsuzluğu daxili məhkəmələrin qanuni qüvvəyə minmiş qərarları ilə təsdiq edilmişdi, eləcə də onlar barəsində qanuni qüvvəyə malik deportasiya qərarı var idi. Cavabdeh Hökumətin bildirdiyinə görə, ərizəçilərin həbsinin ərizəçilər tərəfindən göstərilən hər hansı «qanuni məqsədi» daşması vacib deyildi, çünki fakt faktlığında qalırdı ki, deportasiya ilə bağlı məhkəmə prosesləri davam etməkdə idi, bununla da Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1f bəndinin məqsədi baxımından ərizəçilərin həbsdə saxlanmasını təmin edən əsas vardı.

141. Ərizəçilərin həbsi əsassız deyildi, çünki onlar daxil qanunvericiliyin müddəaların əsasən deportasiya ilə bağlı məhkəmə prosesləri ilə əlaqədar olaraq həbs edilmişdilər, həmin müddəalar onlar üçün aydın və əlçatan idi. Ərizəçilər ona görə həbs edilmişdilər ki, hakimiyyət orqanlarının «belə düşünmək üçün əsaslı şübhələri vardı ki, bu şəxslər gizlənə bilərlər və ya həmin şəxslərin qeydə alınmış yaşayış yeri yoxdur». Üstəlik, ərizəçilər yalnız deportasiya haqqında qərara dəfələrlə əməl etmədikdən və Latviyanın hakimiyyət orqanları tərəfindən onlara bu barədə dəfələrlə xəbərdarlıq edildikdən sonra həbs edilmişdilər.

142. Cavabdeh Hökumət həmçinin bildirdi ki, Əcnəbilər haqqında Qanunun 40-cı və 48-5-ci maddələrində nəzərdə tutulurdu ki, deportasiya haqqında qərar yalnız bütün daxili hüquqi müdafiə vasitələri tükəndikdən sonra, yəni deportasiya haqqında qərarın qanuniliyi ilə bağlı şikayət rədd edildikdən sonra qüvvəyə minir. Cavabdeh Hökumətin bildirdiyinə görə,

deportasiya haqqında qərarı qanuni qüvvəyə mindirən bu cür qərar Riqa Regional Məhkəməsi tərəfindən 6 may 1998-ci ildə qəbul edilmişdi. Bundan sonra deportasiya haqqında qərar qanuni qüvvəyə minmiş və ərizəçilərin həbsi mümkün olmuşdu.

143. 28-29 oktyabr 1998-ci il və 16-17 mart 1999-cu il tarixli həbslər Əcnəbilər haqqında Qanunun 48-5-ci maddəsinə və Polis haqqında Qanunun müvafiq müddəalarına uyğun olaraq polis tərəfindən qəbul edilmiş qanuni qərarlara əsaslanırdı. Ərizəçilər həbs barədə göstərişin yer aldığı bu qərarları oxumuş və imzalamışdılar, beləliklə də həbsin səbəblərindən xəbərdar idilər. Birinci ərizəçinin 7 oktyabr 1998-ci ildə deportasiya haqqında qərardan verdiyi şikayət daxili qanunvericiliyin mənası baxımından həbs qərarının qüvvəsini dayandırmırdı, çünki bu məsələ ilə bağlı onun şikayəti məhkəmələr tərəfindən artıq həll edilmişdi. Cavabdeh Hökumət belə nəticə çıxardı ki, ərizəçilərin həbsi daxili qanunvericiliyə uyğun olub.

144. Cavabdeh Hökumət həmçinin bildirdi ki, 29 oktyabr 1998-ci ildə ərizəçilərin azad edilməsi və 17 mart 1999-cu ildə ikinci ərizəçinin azad edilməsi sadəcə birinci ərizəçinin valideynlərinin səhhəti ilə və ikinci ərizəçinin orta məktəbi bitirməli olması ilə əlaqədar olaraq immiqrasiya orqanları tərəfindən humanizm mülahizələrinə əsaslanan xoş məramlı jestlər idi. Bu mülahizələrin nəticəsində immiqrasiya orqanları «deportasiya haqqında qərarın icrasını təxirə salmışdılar».

B. Üçüncü tərəfin şərhləri

145. Rusiya Hökuməti bildirdi ki, 28-29 oktyabr 1998-ci ildə ərizəçilərin həbsi və 16-17 mart 1999-cu ildə ikinci ərizəçinin həbsi əsassız və qanunsuz idi, belə ki, bu həbslər barədə heç bir məhkəmə qərarı yox idi və Latviyanın hakimiyyət orqanları həmin həbslərə haqq qazandıran heç bir səbəb göstərməyiblər. Bundan əlavə, yetkinlik yaşına çatmayan ikinci ərizəçinin 16-17 mart 1999-cu ildə həbs edilməsi qanunsuz idi, belə ki, həmin vaxt

onun tam fəaliyyət qabiliyyəti yox idi və o, birinci ərizəçidən ayrılıqda ölkədən çıxarıla və ya həbs edilə bilməzdi.

C. Məhkəmənin verdiyi qiymət

146. Məhkəmə razılaşıır ki, hər iki halda ərizəçilər «deportasiya» məqsədilə həbsə alındıqlarına görə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1f bəndi əsasında araşdırılmalıdır. Bu müddəə yalnız «deportasiya» məqsədilə tədbir görülməsini tələb edir və buna görə də, ölkədən çıxarılma haqqında sözügedən qərara milli qanunvericilik və ya beynəlxalq müqavilə hüququ əsasında haqq qazandıрмаğın mümkün olub-olmaması bu tədbirin tətbiqi üçün əhəmiyyət daşıyır. Lakin 5-ci maddənin 1f bəndi əsasında istənilən azadlıqdan məhrum edilməyə yalnız o halda haqq qazandırılıla bilər ki, həmin müddətdə deportasiya ilə bağlı məhkəmə icraatı aparılmış olsun. Əgər həmin icraat lazımi səylə aparılmırsa, həbsə xitam verilməlidir (*bax: Çahal Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işi üzrə 15 noyabr 1996-cı il tarixli qərar, Qərarlar Topplusu, 1996-V, s. 1862-63, b. 112-13*). Bu işdə etiraz edən yoxdur ki, ərizəçilərin hər iki halda çox qısa müddət (28-29 oktyabr 1998-ci ildə iyirmi dörd saatdan az, 16-17 mart 1999-cu ildə otuz saat) ərzində davam etmiş həbsinə dair qərar deportasiya ilə bağlı ərizəçilər barəsində başlanan məhkəmə prosesləri kontekstində çıxarılmışdı və sözügedən tarixlərdə həmin proseslər davam etməkdə idi. Üstəlik, söyləmək olmaz ki, bu proseslər hakimiyyət orqanları tərəfindən lazımi səylə aparılmırdı.

147. İndi isə belə bir sualı cavablandırmaq qalır ki, hər iki halda həbs «qanuni» idimi və «qanunla müəyyən olunmuş qaydada» həyata keçirilmişdimi? Bu məsələ ilə bağlı Konvensiya mahiyyət etibarı ilə hakimiyyət orqanlarının milli qanunvericilikdəki maddi və prosessual normalara tabe olmaq öhdəliyini nəzərdə tutur, lakin bundan əlavə, həm də tələb edir ki, istənilən azadlıqdan məhrum edilmə 5-ci maddənin məqsədinə

uyğun olsun, yəni fərd sui-istifadə hallarından müdafiə edilsin (*bax: Çahalın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, s. 1864, b. 118).

148. 29 oktyabr 1998-ci ildə və 16 mart 1999-cu ildə ərizəçilərin həbsi üçün verilmiş polis orderlərində (yuxarıda 42-ci və 45-ci bəndlərə bax) həbsin müvafiq daxili qanunvericilikdəki hüquqi əsası (yəni hər iki həbslə bağlı Əcnəbilər haqqında Qanunun 48-5-ci maddəsi) və ərizəçilərin Latviyada qanunsuz qalmalarından şübhələnməyə əsas verən faktiki hallar öz əksini tapmışdı. Ərizəçilər orderlərə imza atmış, bununla da orada qeyd edilən əsaslarla tanış olduqlarını təsdiq etmişdilər (Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 2-ci bəndinə bax).

149. Doğrudan da 29 oktyabr 1998-ci tarixli məktubda immiqrasiya orqanları özlərinin belə bir rəyi barədə polisə məlumat vermişdilər ki, birinci ərizəçinin ölkədən çıxarılma haqqında qərara qarşı 7 oktyabr 1998-ci ildə şikayət verdiyini nəzərə alsaq, ərizəçilər «vaxtından əvvəl» həbs olunublar (yuxarıda 43-cü bəndə bax). Lakin hətta həbs haqqında qərar müəyyən qüsurlar olsa belə, bu, sözügedən həbsi 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi baxımından hökmən qanunsuz etmir (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Çahal Birləşmiş Krallığa qarşı*, 10 iyun 1996-cı il tarixli qərar, *Qərarlar Topplusu*, 1996-III, s. 753-54, b. 42-47), xüsusən nəzərə alsaq ki, güman edilən səhv, bu işdə olduğu kimi, dərhal müəyyən edilib və müvafiq şəxslərin azadlığa buraxılması vasitəsilə düzəldilib.

150. Üstəlik, cavabdeh Hökumətin qeyd etdiyi kimi, immiqrasiya orqanlarının rəyi bu işə tətbiq edilə bilən daxili qanunvericiliyin dəqiq şərhinə əsaslanmaya da bilərdi. Belə ki, əslində 20 avqust 1996-cı ildə qəbul edilmiş həbs haqqında qərar müvafiq tarixlərdə, yəni 28-29 oktyabr 1998-ci ildə və 16-17 mart 1999-cu ildə artıq Ali Məhkəmənin 29 iyul 1998-ci il tarixli qərarı vasitəsilə qəti qərara çevrilmişdi, buna görə də aydın idi ki, ərizəçilərin ixtiyarında Latviyadan çıxarılmalarının qarşısını almaq üçün daha heç bir hüquqi müdafiəsi yoxdur. Bununla bağlı önəmli məqam ondan ibarətdir ki, 7 oktyabr 1998-ci il tarixli

«şikayətə» immiqrasiya orqanlarının hər hansı təsiri olmamışdı, bunun əvəzinə onlar sadəcə ərizəçilərə 29 oktyabr 1998-ci il tarixli məktub vasitəsilə məlumat vermişdilər ki, ərizəçilər ölkəni dərhal tərk etməlidirlər (yuxarıda 44-cü bəndə bax).

151. Əcnəbilər haqqında Qanunun 40-cı və 48-5-ci maddələrinin müddəalarını nəzərə alaraq (həmin müddəalara əsasən deportasiya haqqında qərar yalnız bütün hüquqi müdafiə vasitələri tükəndikdən sonra qüvvəyə minməli idi), Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçilərə qarşı hər iki həbslə bağlı polis tərəfindən verilmiş orderlər daxili qanunvericilikdə hüquqi əsasa malik idi. Üstəlik, bu orderləri verərkən polisin qərəzli niyyətlə hərəkət etdiyinə və ya sui-istifadəyə yol verdiyinə dair heç bir sübut yoxdur.

152. Buradan belə nəticə çıxır ki, 28-29 oktyabr 1998-ci il və 16-17 mart 1999-cu il tarixli həbslər «qanunla müəyyən olunmuş qaydada» həyata keçirilmişdi və Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1f bəndində nəzərdə tutulan mənada «qanuni» idi. Beləliklə, bu işdə bu müddəanın pozuntusu baş verməyib.

IV. KONVENSIYANIN 5-ci MADDƏSİNİN 4-cü BƏNDİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

153. Ərizəçilər daha sonra şikayət etdilər ki, həbslərinin qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən baxılması imkanına malik olmayıblar, bu isə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndinə ziddir; həmin bənddə deyilir:

«Tutulma və ya həbsə alma nəticəsində azadlıqdan məhrum edilmiş hər kəs onun həbsə alınmasının qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılmaq hüququna və əgər onun həbsi məhkəmə tərəfindən qanunsuz hesab edilibsə, azad edilmək hüququna malikdir».

A. Tərəflərin arqumentləri

1. Ərizəçilər

154. Ərizəçilər bildirdilər ki, 28-29 oktyabr 1998-ci il və 16-17 mart 1999-cu il tarixli həbslərin qanuniliyi məsələsinə etiraz etmək üçün məhkəməyə müraciət imkanının olmaması Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndini pozub. Ərizəçilərin fikrincə, onlar istənilən inzibati tədbirdən məhkəməyə şikayət etmək üçün hamıya verilməli olan imkana, yəni 5-ci maddənin 4-cü bəndinin onlara verdiyi hüquqa malik olmayıblar.

2. Cavabdeh Hökumət

155. Cavabdeh Hökumət *Foks, Kempbell və Hartli Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işinə (30 avqust 1990-cı il tarixli qərar, A seriyaları, c. 182) istinad edərək bildirdi ki, həbsə alınan şəxslər həbslərinin qanuniliyi məsələsi tez bir zamanda müəyyən edildikdən sonra azad ediləblərsə, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi belə hallara tətbiq edilmir. Etiraz edilən həbslərin müddətinin çox qısa olduğunu nəzərə alsaq, Konvensiyanın yuxarıda qeyd edilən müddəası bu işə tətbiq edilməməlidir.

156. Cavabdeh Hökumət daha sonra bildirdi ki, istənilən halda ərizəçilər Mülki Prosesual Məcəlləyə (24-A fəslinə) əsasən şikayət təqdim edərək həbslərinə məhkəmədə etiraz etmək hüququna malik idilər, həmin Məcəllə şəxsi hüquqları pozan inzibati hərəkətlərdən məhkəməyə şikayət etmək hüququnu təmin edir (yuxarıda 62-ci bəndə bax). Xülasə, bu işdə 5-ci maddənin 4-cü bəndinin pozuntusu baş verməyib. Cavabdeh Hökumət bildirdi ki, Latviya məhkəmələrinin elə bir qərarını tapmağa nail ola bilməyib ki, orada deportasiya prosesləri kontekstində qanunsuz olduğu iddia edilən həbsdən verilmiş şikayət yuxarıda qeyd edilən prosedur vasitəsilə araşdırılmış olsun. Lakin onun

fikrincə, bu cür presedentlərin olmaması həmin hüquqi müdafiə vasitəsinin praktikada mövcud olduğunu təkzib etmir.

B. Üçüncü tərəfin şərtləri

157. Rusiya Hökuməti ərizəçilərin etirazını dəstəkləyərək iddia etdi ki, Latviya qanunvericiliyi həbslərinin qanuniliyinə məhkəmədə etiraz etmələri üçün ərizəçiləri heç bir imkanla təmin etməyib.

C. Məhkəmənin verdiyi qiymət

158. Məhkəmə qeyd edir ki, 28-29 oktyabr 1998-ci ildə ərizəçilərin hər ikisi iyirmi dörd saatdan az müddət ərzində həbsdə saxlanmışdılar və ikinci ərizəçi 16-17 mart 1999-cu ildə otuz saat ərzində həbsdə saxlanmışdı. Hər iki halda ərizəçilər tez bir zamanda, həbslərinin qanuniliyinin məhkəmə tərəfindən yoxlanılmasından əvvəl azad edilmişdilər. Məhkəmənin bunu mücərrəd şəkildə müəyyən etməyə borclu deyil ki, dərhal azad edilmə baş verməsəydi, Latviyada əlçatan olan hüquqi müdafiə vasitələri Konvensiyanın 5-ci maddəsinin tələblərinə cavab verən vasitələr idimi? Məhkəmə bu kontekstdə qeyd edir ki, 5-ci maddənin 4-cü bəndi yalnız şəxsin həbsdə olduğu müddətdə əlçatan olan hüquqi müdafiə vasitələrini nəzərdə tutur, belə ki, həmin şəxs həbsinin qanuniliyinin tez bir zamanda məhkəmə tərəfindən yoxlanılmasına nail ola bilməli və bu yoxlama məqsədəuyğun hallarda onun azad edilməsi ilə nəticələnə bilməlidir. Bu müddəə artıq başa çatmış olan həbsin, o cümlədən konkret olaraq bu işdəki kimi qısamüddətli həbsin qanuniliyinin yoxlanılmasına xidmət edə bilən digər hüquqi müdafiə vasitələrini nəzərdə tutmur.

159. Müvafiq surətdə, Məhkəmə ərizəçilərinin Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi üzrə şikayətlərini mahiyyəti üzrə araşdırmağı zəruri hesab etmir (müvafiq

dəyişikliklərlə bax: *Foks, Kempbell və Hartlinin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, s. 20-21, b. 45).

IV. KONVENSIYANIN 41-ci MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

160. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

«Əgər Məhkəmə Konvensiya və onun Protokollarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir».

A. Zıyan

161. Ərizəçilər öz vətənləri hesab etdikləri Latviyadan çıxarılmaları nəticəsində məruz qaldıqları mənəvi ziyana görə 400.000 avro tələb etdilər. Onlar iddia etdilər ki, immiqrasiya orqanı və digər orqanlar onlarla xüsusilə ciddi və sərt rəftar ediblər (bunu xüsusən onların həbsi sübut edir) və belə rəftar onların mənəvi ziyana görə tələb etdikləri kompensasiya məbləğinə haqq qazandırır.

162. Ərizəçilər həmçinin iddia etdilər ki, müəyyən maddi ziyana məruz qalıblar, yəni Latviyada gəlir əldə etmək imkanını itiriblər və onların mülkiyyəti Latviya orqanları tərəfindən əllərindən alınıb. Ərizəçilər bildirdilər ki, maddi ziyanla bağlı iddialarını təsdiq edən hər hansı sənəd təqdim edə bilmirlər, çünki müvafiq sənədlər Latviyada qalıb. Buna görə də, ərizəçilər bu tələblə bağlı konkret məbləğ göstərmədilər.

163. Cavabdeh Hökumət tələb olunan məbləgləri həddən artıq yüksək hesab etdi.

164. Üçüncü tərəf ərizəçilərin tələblərini müdafiə etdi.

165. Məhkəmə artıq müəyyən edib ki, ərizəçilərin Latviyadan çıxarılmaları ilə bağlı onların yalnız şəxsi həyatlarına və mənzillərinin toxunulmazlığına hörmət hüququ məsələsində Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulub, lakin ailə həyatındakı hər hansı narahatlıqlarla bağlı həmin müddəə pozulmayıb. Bundan başqa, o, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin pozulmadığını artıq müəyyən edib.

166. Maddi ziyanla bağlı ərizəçilərin kompensasiya tələbinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, onlar bu bənd üzrə tələb etdikləri məbləği göstərməyiblər, eləcə də itirdiklərini iddia etdikləri mülkiyyətlə və gəlirlərlə bağlı hər hansı təfəsilatları bildirməyiblər. İstənilən halda, Məhkəmə iddia edilən maddi ziyanla Konvensiyanın yuxarıda müəyyən edilmiş pozuntusu arasında səbəbli əlaqəni müəyyən edə bilmir.

167. Mənəvi ziyanla bağlı ərizəçilərin kompensasiya tələbinə gəldikdə, Məhkəmə hesab edir ki, onlar müəyyən edilmiş pozuntu nəticəsində müəyyən ziyana məruz qalıblar. Məhkəmə qiymətləndirməni ədalət prinsipi əsasında həyata keçirərək, bu bənd üzrə ərizəçilərin hər birinə 10.000 avro təyin edir.

B. Məhkəmə xərcləri və digər məsrəflər

168. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçilərin dinləmədə təmsil olunmaları, izahatlarının və əlavə qeydlərinin təqdim edilməsi, dostcasına həll üçün danışıqların aparılması və katibliyin məsrəfləri ilə bağlı ərizəçilərə Məhkəmənin hüquqi yardım sistemi əsasında hüquqi yardım göstərilib. Ərizəçilər əlavə məhkəmə xərcləri ilə bağlı heç bir tələb irəli sürməyiblər. Müvafiq surətdə, Məhkəmənin bu bənd üzrə hər hansı məbləğ təyin etməsinə ehtiyac yoxdur.

C. İcranın gecikdirilməsinə görə faiz

169. Məhkəmə məqsədəuyğun hesab edir ki, icranın gecikdirilməsinə görə faiz Avropa Mərkəzi Bankındakı borc

dərəcəsinin yuxarı həddinə əsaslanmalıdır və onun üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ:

1. Altı səsə qarşı on bir səslə *qərara alır ki*, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulub;

2. Altı səsə qarşı on bir səslə *qərara alır ki*, 8-ci maddə ilə birlikdə götürülməklə Konvensiyanın 14-cü maddəsi üzrə ərizəçilərin şikayətlərinə ayrıca baxmağa ehtiyac yoxdur;

3. Bir səsə qarşı on altı səslə *qərara alır ki*, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi pozulmayıb;

4. Yekdilliklə *qərara alır ki*, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi üzrə ərizəçilərin şikayətini mahiyyəti üzrə araşdırmağa ehtiyac yoxdur;

5. Altı səsə qarşı on bir səslə *qərara alır ki*:

a) cavabdeh dövlət üç ay ərzində ərizəçilərə mənəvi ziyana görə 10.000 (on min) avro, üstəgəl həmin məbləğdən tutula bilən hər hansı əlavə dəyər vergisi məbləğini ödəməlidir;

b) yuxarıda qeyd edilən üç aylıq müddət bitdikdən sonra öhdəlik icra edilənə qədər yuxarıda göstərilən məbləğlərdən əlavə öhdəliyin icrası müddətində Avropa Mərkəzi Bankındakı borc dərəcəsinin yuxarı həddinə bərabər olan faiz dərəcəsi üstəgəl üç faiz ödənilməlidir.

6. Əvəzin ədalətli ödənilməsi haqqında ərizəçilərin qalan tələblərini yekdilliklə *rədd edir*.

İngilis və fransız dillərində qəbul edilmiş və 9 oktyabr 2003-cü ildə Strasburqda İnsan Hüquqları Sarayında açıq dinləmədə elan edilmişdir.

Luzius Vildhaber (*Luzius Wildhaber*)

Sədr

Pol Mahoney (*Paul Mahoney*)
Katib

Konvensiyanın 45-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Reqlamentinin 74-cü Qaydasının 2-ci bəndinə uyğun olaraq, bu qərara aşağıdakı xüsusi rəylər əlavə olunur:

- a) cənab Kovlerin qərarla qismən üst-üstə düşən rəyi;
- b) cənab Vildhaber, cənab Ress, ser Nikolas Bratsa, cənab Kabral Barreto, xanım Qriv və cənab Marustenin birgə xüsusi rəyi;
- c) cənab Marustenin ayrıca xüsusi rəyi.

L. V. (*L. W.*)
P. C. M. (*P. J. M.*)

HAKİM KOVLERİN QƏRARLA QİSMƏN ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

1. Konvensiyanın 8-ci maddəsi barəsində

Mən Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndinin pozulduğu barədə çoxluğun rəyini paylaşsam da, hər halda ərizəçilərin «ailə həyatına» iddia edilən müdaxiləyə dair mövqeyimə aydınlıq gətirmək istərdim, belə ki, Məhkəmə öz qərarının əsaslandırıcı hissəsində bu barədə şikayəti rədd edib.

Mənim rəyimə görə, Məhkəmə öz qərarının 97-ci bəndində «ailə həyatı» yalnız «əsas ailə» çərçivəsindəki əlaqələrə şamil etməklə onun anlayışını məhdudlaşdırıb. Başqa sözlə, Məhkəmə ər-əravad öhdəliyinə əsaslanan ənənəvi ailə konsepsiyasını, yəni atadan, anadan və onların yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlarından ibarət olan ənənəvi ailəni seçib, yetkinlik yaşına çatmış uşaqlar, habelə nənə və babalar isə bu dairədən xaric edilib. Bu, həmin terminin Avropa ölkələrinin mülki qanunvericiliyində istifadə olunan dəqiq hüquqi mənası baxımından doğru ola bilər, lakin

Məhkəmənin öz presedent hüququ vasitəsilə 8-ci maddəsinin 1-ci bəndinə verdiyi şərh daha geniş ailə əlaqələrini vurğulayan başqa bir mənzərəni önümüzə açmış olur.

Cari işdə adı çəkilən Marksın işi üzrə qərarın hazırda aktual olan mətnində Məhkəmə qeyd edib ki, «8-ci maddədə nəzərdə tutulan mənada «ailə həyatı» ən azı yaxın qohumlar, məsələn, babalarla və ya nənələrlə nəvələr arasındakı əlaqələri özündə ehtiva edir, çünki belə qohumlar ailə həyatında əhəmiyyətli rol oynaya bilərlər» və belə nəticə çıxarıb ki, «bu cür başa düşülən ailə həyatına «hörmət» dövlətin üzərinə bu əlaqələrin normal inkişafına imkan verən tərzdə hərəkət etmək öhdəliyini qoyur» (*Marks Belçikaya qarşı* məhkəmə işi üzrə 13 iyun 1979-cu il tarixli qərar, A seriyaları, c. 31, s. 21, b. 45; *həmçinin bax: Skotsari (Scozzari) və Giunta (Giunta) İtaliyaya qarşı* [GC], ərizə № 39221/98 və 41963/98, AİHM 2000-VIII). Başqa cür desək, Məhkəmə sırf hüquqi mənada «ailə» anlayışını daha geniş həddləri olan və Marksın işində öz əksini tapan «ailə həyatı» anlayışından ən azı daha ehtiyatla fərqləndirməli idi.

Müvafiq surətdə, bu qərarla bildirilən fikir, yəni «birinci ərizəçinin ahıl valideynlərinə münasibətdə ərizəçilər «ailə həyatının» mövcudluğuna istinad edə bilməzlər, yetkin yaşlı bu insanlar əsas ailəyə mənsub deyillər» fikri yuxarıda qeyd edilən presedent hüququndan kənara çıxır və müasir Avropa ailələrinin sosioloji və humanitar aspektlərini nəzərə almır (mən müsəlman və Afrika ailələrini bilərəkdən kənara qoyuram, çünki mənim mülahizələrim yalnız Məhkəmənin yurisdiksiyasında olan coğrafi əraziyə aiddir). Burada, məsələn, fransız dilinin ədəbi lüğətinə istinad edilə bilər ki, həmin lüğətdə «ailəyə» qan qohumluğu ilə bir-birinə bağlı olan və bir yerdə yaşayan şəxslər qrupu kimi anlayış verilir. Hətta bu anlayış hüquqi anlayış olmasa belə, bizim məhkəmənin yurisdiksiyasında olan ailələr barədə düşüncəni əks etdirir.

Ərlə arvadın əsas götürüldüyü (hüquq antropologiyasında «əsas ailə» adlandırılan) ailə konsepsiyası son dövrlərdə bir sıra

Avropa dövlətlərində qəbul olunmuş ailə qanunvericiliyində öz əksini tapan aşkar dəyişikliklərin işığında mütləq şəkil almışdır. Eyni zamanda, Şərqi və Cənubi Avropa ölkələrində çox güclü olan «geniş ailə» ənənəsi həmin ölkələrin əsas qanunlarında təsbit olunmuşdur. Məsələn, Rusiya Federasiyasının (hazırda ərizəçilər bu dövlətin vətəndaşlarıdır) Konstitusiyasında deyilir: «yaşı 18-dən yuxarı olan əmək qabiliyyətli uşaqlar əmək qabiliyyəti olmayan valideynlərini maddi yardımla təmin etməlidirlər» (38-ci maddənin 3-cü bəndi). Ukrayna (51-ci maddənin 2-ci bəndi), Moldova (48-ci maddənin 4-cü bəndi) və digər ölkələrin konstitusiyalarında da analoji müddəalar var. Bu, o deməkdir ki, həmin ölkələrdə ahıl valideynlərə yardım etmək ənənəsi Konstitusiyada yazılmış mənəvi imperativ kimi qəti şəkildə bərqərar olmuşdur. Bunlar mahiyyət etibarilə ərizəçilərin onları ahıl və xəstə valideynlərindən ayırmamaq barədə xahişlə Latviya hakimiyyət orqanlarına müraciət etmələrinə vadar edən və nəticə etibarilə uğursuzluğa düşər olan müraciətlərinə səbəb olmuş mülahizələrdir. Əgər onlar həmin qohumlarının qayğısına qalmaq imkanını inkar etsəydilər, «ailə həyatı» sadəcə mənasız olardı. Bundan təbii və ya bundan humanist hisslər ola bilərmi?

Mənim fikrimcə, buradan belə nəticə çıxır ki, ərizəçilərin ölkədən çıxarılması təkcə onların «şəxsi həyatına» və «mənzil toxunulmazlığına» deyil, həm də hər şeydən öncə «ailə həyatına» əsassız müdaxiləyə bərabərdir.

2. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi barəsində

Mən təəssüflənirəm ki, bu işdə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinin pozulmadığı barədə çoxluğun rəyi ilə razılaşa bilmirəm.

Əgər Məhkəmə hər iki ərizəçinin Latviya ərazisindən çıxarılmalarının «demokratik cəmiyyətdə zəruri» olmadığını qərara almasaydı, onların ekstradisiyası üçün görülmüş tədbirlərdən mənim heç bir şikayətim olmazdı (qərarın 128-ci

bəndinə bax). Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusunun müəyyən edilməsinin işığında 5-ci maddənin 1f bəndinin təsir dairəsinə düşən deportasiya ildə bağlı proseslərə haqq qazandırmaq çox çətindir.

Baxmayaraq ki çox vaxt deportasiya ilə bağlı proseslər 5-ci maddənin 1f bəndi əsasında şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsinə haqq qazandırır, belə hallarda deportasiya məqsədilə azadlıqdan məhrum etmə zamanı həbsin «qanuniliyi» prinsipinə riayət edilməlidir (digər qərarlarla yanaşı bax: *Çahal Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işi üzrə 15 noyabr 1996-cı il tarixli qərar, Qərarlar Topplusu, 1996-V, s. 1864, b. 118); başqa sözlə, fərd sui-istifadə hallarından müdafiə edilməlidir. Mənim fikrimcə, bu tələb qadınlara münasibətdə (özü də onlardan biri yetkinlik yaşına çatmayıbsa) xüsusilə vacibdir.

Ümumiyyətlə, «...Konvensiyanın 5-ci maddəsinə əsasən istənilən azadlıqdan məhrum edilmə «qanuni» olmalıdır, buraya həmin tədbirin «qanunla müəyyən olunmuş qaydaya» uyğun olaraq həyata keçirilməsi tələbi də daxildir. Bu baxımdan Konvensiya mahiyyət etibarilə milli qanunvericiliyə istinad edir və maddi və prosessual hüquq normalarına riayət etmək öhdəliyini müəyyən edir (bax: *Vitold Litua Polşaya qarşı*, ərizə № 26629/95, b. 72, AİHM 2000-III). Bu işdə milli hakimiyyət orqanlarının nümayəndəsi immiqrasiya polisində ünvanladığı məktubda bildirmişdi ki, 28 oktyabr 1998-ci ildə ərizəçilərin həbsi «vaxtından əvvəl» həyata keçirilmişdi (qərarın 43-cü bəndinə bax). Məhkəmə cavabdeh Hökumətin belə bir qeydi ilə razılaşdı ki, «immiqrasiya orqanlarının rəyi bu işə tətbiq edilə bilən daxili qanunvericiliyin dəqiq şərhinə əsaslanmaya da bilərdi», lakin mənim fikrimcə, bu, heç də ərizəçilərin həbsini tam «qanuni» etmir. Həbsə alınmaları barədə orderləri imzalamış iki qadının davranışı sübut edir ki, onların qaçmaq və ya gizlənmək niyyəti yox idi. Onların ölkəni tərk etməyə qədər yaşayış yerlərinin məlum olduğunu nəzərə alsaq, onlara tətbiq

edilən məhdudiyyətlərin demokratik cəmiyyətdə zəruri olduğunu əsaslandıran tutarlı səbəblər yox idi.

İkinci ərizəçinin 16-17 mart 1999-cu ildə şəhər kənarındakı düşərgədə həbsdə saxlanması (həmin vaxt o, yetkinlik yaşına çatmamışdı) xüsusilə «qanunsuz» idi, çünki cavabdeh Hökumət bu həbsin Əcnəbilər haqqında Qanunun 48-5-ci maddəsinə uyğun olduğunu sübut etməmişdi, onun gizlənməyi ehtimalı isə illüziyadan başqa bir şey deyildi. Həqiqətən məhbusun gizlənməyini düşünmək üçün əsaslar olsaydı, onu azad etməklə «xoş məramlı jest» etmək məntiqsizlik olardı. Müvafiq surətdə, tətbiq edilən prosedurun Əcnəbilər haqqında Qanunun 48-5-ci maddəsində aydın əsası yox idi və o, «qanunla nəzərdə tutulmamışdı». İkinci ərizəçinin həbsi onu psixoloji təzyiqa məruz qoymaq və ərizəçilərin deportasiyasını tezləşdirmək məqsədi daşıyan qorxutma aktından başqa bir şey deyildi. Üstəlik, həbs edilərkən qız vəkillə və ya ən azı anası ilə görüşmək üçün heç bir imkana malik deyildi və məcburən naməlum yerə aparılmışdı.

Bunlar mənim 5-ci maddənin 1-ci bəndinin pozulduğu qənaətinə gəlməyimə səbəb olmuş mülahizələrdir.

HAKİMLƏR VİLDHABER, RESS, Ser NİKOLAS BRATSA, KABRAL BARRETO, QRİV VƏ MARUSTENİN BİRGƏ XÜSUSİ RƏYİ

1. Biz Məhkəmədəki çoxluqla razılaşa bilmirik ki, bu işdəki ərizəçilərin Latviyadan çıxarılmaları Konvensiyanın 8-ci maddəsini pozub.

2. Biz çoxluğun belə bir rəyini tam paylaşırıq ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin şərtləri baxımından qanuni məqsədə təkcə Rusiya qoşunlarının Latviyadan çıxarılması haqqında 30 aprel 1994-cü il tarixli Latviya-Rusiya müqaviləsi deyil, həm də belə bir fakt xidmət etmişdi ki, 28 yanvar 1992-ci ildən sonra Rusiyanın yurisdiksiyasına keçən hərbi qulluqçuların

ölkədən çıxarılmasını nəzərdə tutan və bundan başqa, onların ailələrinin üzərinə ölkəni tərk etmək öhdəliyini qoyan müqavilənin özü Konvensiya baxımından etiraz doğuran məsələ deyildi.

Biz həmçinin belə bir rəyi dəstəkləyirik ki, Rusiya qoşunlarının çıxarılması müvafiq şəxslərin şəxsi həyatına və mənzil toxunulmazlığına müdaxilə təşkil etmiş olsa belə, hərbi qulluqçunun qulluq şəraitini nəzərə alsaq, adətən belə müdaxilə qeyri-mütənasib görünür. Xarici ölkə ordusunun həqiqi hərbi xidmətdə olan hərbiçilərinin ailələri ilə birlikdə digər ölkədə davamlı olaraq qalmalarına müstəqil dövlətin suverenliyinə zidd olan və milli təhlükəsizliyinə təhlükə törədən hal kimi baxıla bilər və onların ərazidən çıxarılmasına olan ictimai maraq adətən fərdin orada qalmaq marağından üstün tutulmalı idi. Birlikdə götürülmüş bütün bu səbəblər bizim fikrimizcə pozuntunun müəyyən edilməsinə haqq qazandırır.

3. Beləliklə, bizim rəyimizlə çoxluğun rəyi arasında əsaslı fərq onların gəldiyi belə bir nəticə ilə bağlı idi ki, ərizəçilərin işinin konkret halları ölkədən çıxarılma tədbirlərini Konvensiyanın 8-ci maddəsinin şərtləri baxımından qeyri-mütənasib və əsassız edirdi.

4. Biz, ilk növbədə, müqavilənin imzalanmasının konkret tarixi şəraitini və məqsədini, yəni Latviyada Sovet hakimiyyətinin nəticələrinin ləğvi məsələsini qeyd edirik. Müqavilənin preambulasında müqavilə tərəflərinin hər ikisi (Latviya və Rusiya) razılaşmışdılar ki, Rusiya qoşunlarının çıxarılması onların «ümumi tarixlərinin mənfi nəticələrini aradan qaldırmaq» məqsədini daşıyır (qərarın 64-cü bəndinə bax). Müqavilənin bu məqsədinin qanuniliyi, bizim fikrimizcə, hər şeydən əvvəl müqavilə əsasında ölkədən çıxarılmalı olan silahlı qüvvələrinin ayrı-ayrı üzvlərinin və onların ailə üzvlərinin hüquqlarına müdaxilənin əsaslılığına qiymət verilməsi üçün önəmli idi.

Bunu da qeyd etmək əhəmiyyətlidir ki, müqavilənin özü Lətviya hakimiyyət orqanlarının üzərinə belə bir öhdəlik

qoymurdu ki, müvafiq konkret fərdin, xüsusən hərbi olmayan ailə üzvlərinin milli təhlükəyə qarşı törədə biləcəyi faktiki təhlükəyə istinadən gördükləri hər bir tədbiri əsaslandırsınlar. Xarici qoşunların və onların ailələrinin ölkədən çıxarılmasının milli təhlükəsizlik üçün zəruri olduğuna əsaslanan, məsələn, bu işdəkinə bənzəyən ümumi sistem hər bir işin mahiyyətinin ayrıca, konkret olaraq əsaslandırılması prosedurlarına heç də rahat şərait yaratmır (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Ceyms və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işi* üzrə 21 yanvar 1986-cı il tarixli qərar, A seriyaları, c. 98, s. 41-42, b. 68). Bizim fikrimizcə, geniş qoşun qruplarının və onları müşayiət edən ailə üzvlərinin konkret fərdi təfsilatlar göstərilmədən ölkədən çıxarılmasını tənzimləyən sənəddə fərdlə cəmiyyətin qarşı-qarşıya duran maraqları arasında zəruri və ədalətli tarazlığa riayət edilmiş olur.

5. Bu işdə bu cür ədalətli tarazlığa riayət edilmədiyini müəyyən edərkən Məhkəmədəki çoxluq işin bir sıra xüsusiyyətlərini vurğulayır. Konkret olaraq, aşağıdakı faktlara istinad edilir:

i) ərizəçilər istefaya çıxmış hərbi qulluqçunun ailə üzvləri idilər və müvafiq surətdə, həqiqi hərbi xidmətdə olan qulluqçulara nisbətən bu halda milli təhlükəsizlik maraqları daha az çəkiyə malik olmalı idi;

ii) sübutlar göstərdi ki, 900 nəfər, Rusiya hərbi qulluqçularının qohumları olmalarına baxmayaraq, Latviyada yaşamalarını qanuniləşdirə biliblər, bu onu göstərir ki, Latviya hakimiyyət orqanları müqavilə müddələrinin istisnaya yol verilmədən tətbiq edilməsi fikrində olmayıblar;

iii) bu işdə ərizəçilərin milli təhlükəsizliyə və ya ictimai asayişə təhlükə törətdiklərinə dair heç bir iddia irəli sürülməyib və daxili qanunvericilikdə qoyulan hüquqi fərqlər vurğulanmaqla, ictimai maraq anlayışı mücərrəd mənada başa düşülüb;

iv) Latviyadan çıxarıldıqları zaman ərizəçilər Latviya cəmiyyətinə kifayət qədər inteqrasiya olunmuşdular və Sovet (sonra isə Rusiya) hərbi qulluqçularının qohumları qismində

statuslarından asılı olmayaraq ölkədə şəxsi, sosial və iqtisadi əlaqələrə də malik idilər;

v) ərizəçilərə qarşı fərqli rəftar edilməsində həlledici element ərizəçilərin hazırkı ailə vəziyyəti deyil, 1986-cı ildən hərbi qulluqdan istefaya çıxan və hətta ərizəçilərin ölkəni tərk etmələrindən sonra da ölkədə qalan keçmiş Sovet hərbi qulluqçusunun qızı və nəvəsi olmaları idi: ərizəçilər milli təhlükəsizliyə qarşı təhlükə yaratdığı düşünülməsinə əsasən ailəsinə mənsub olmaları ucbatından özləri də bu cür təhlükə yaradan şəxslər sayıla bilməzdilər.

6. Biz təəssüflənirik ki, istər ayrılıqda, istərsə də birlikdə nəzərdən keçirilən bu amillər, bizim fikrimizcə, belə nəticə çıxarmağa əsas vermir ki, Latviya hakimiyyət orqanları ərizəçilərdən ərazini tərk etmələrini tələb edərkən ədalətli tarazlığa riayət etməyiblər.

7. Qeyd edilən amillərdən birincisinə gəldikdə, çoxluq artıq müəyyən edib ki, müqavilənin retrospektiv xarakteri, yəni onun şərtlərinin müqavilə qüvvəyə minmə qədər silahlı qüvvələrdən tərxis olunan hərbi qulluqçulara şamil edilməsi, hətta həmin şəxslər ölkədən çıxarılan zaman heç bir fəal hərbi rola malik olmasalar belə və onların milli təhlükəsizliyə qarşı daha az təhlükə törətdiklərini söyləmək mümkün olsa belə, Konvensiyanın tələblərinə zidd deyildi. Silahlı qüvvələrin üzvlərinin hələ də həqiqi hərbi xidmətdə və ya istifadə olmalarından asılı olmayaraq, onların yaxın qohumlarının, müqavilənin şamil olunduğu şəxslər sırasına daxil edilməsinə, bizcə, Konvensiya baxımından eyni ilə haqq qazandırmaq olar, baxmayaraq ki ailə üzvlərinin böyük əksəriyyəti, ayrılıqda götürsək, milli təhlükəsizliyə qarşı təhlükə törətməyəcəkdi. Müqavilənin qanuni məqsəd daşdığını, yəni hərbi personal və onların ailə üzvləri də daxil olmaqla, xarici ölkə ordusunun bütünlüklə repatriasiya olunması məqsədini güddüyünü nəzərə alsaq, bizim fikrimizcə 8-ci maddə hərbi qulluqçuların uzun müddət Latviyada yaşayan və orada evlərini və şəxsi həyatlarını quran yaxın qohumları barəsində, əgər onların Latviyanın milli

təhlükəsizliyinə qarşı şəxsən təhlükə törətdiklərini düşünmək mümkün deyilsə, müqavilənin istisnaya yol verilən tərzdə tətbiq edilməli olduğunu tələb edən maddə kimi şərh oluna bilməz. Bu cür şərh müqavilənin səmərəli icrasına xələl gətirərdi, çünki ərazi toxunulmazlığına qarşı təhlükə haqqında şərtin ailə üzvlərinə münasibətdə təmin olunması öz xarakterinə görə çətin ki təmin oluna bilərdi. Ölkədən çıxarılma proqramına ailə üzvlərinin daxil edilməsinin qanuniliyi tanındıqdan sonra belə bir fikirlə razılaşmaq bizim üçün çətinidir ki, hələ də həqiqi hərbi xidmətdə olanlara nisbətən son dövrlərdə istefaya çıxmış hərbi qulluqçuların ailə üzvlərinin şəxsi maraqlarına daha çox diqqət yetirilməlidir.

8. Məhkəmədəki çoxluq belə bir fakta istinad edir ki, adətən köçmək tələbi silahlı qüvvələrdən tərxis olunmuş hərbi qulluqçulara və onların ailələrinə daha tətbiq edilməyəcəkdi, belə ki, bu, hərbi qulluğun ümumi şərtlərinin tərkib hissəsi idi. Bu həqiqət olsa da, hər halda, bu iş hərbi qulluğun ümumi şərtlərinə uyğun olaraq başqa yerə köçürülən hərbi qulluqçuların və onların ailələrinin çıxarılmasından daha çox, beynəlxalq müqavilənin şərtlərinin yerinə yetirilməsinə aid idi və xarici ölkə ərazisində məcburi qaydada və uzun müddət ərzində mövcud olan hərbi qüvvələrin çıxarılmasını təmin etmək məqsədini daşıyırdı. Bununla bağlı biz qeyd etmək istərdik ki, özlüyündə müqavilə üzrə razılaşmalarda ailəyə vahid bir qurum kimi baxılmaqla müvafiq şəxslərin ailə həyatını nəzərə almaq cəhdi vardı və ailə üzvlərinin mənşəyindən və ya vətəndaşlığından asılı olmayaraq Rusiya Federasiyası öz ərazisinə ailələri bütövlükdə qəbul etmək öhdəliyini götürmüşdü.

9. Təxminən 900 halda Latviya hakimiyyət orqanlarının ölkədən çıxarılma barədə müqavilə öhdəliyindən istisnaya yol vermələri, bizim fikrimizcə, bu istisnanın ərizəçilərin işinə də tətbiq edilməsinə xidmət etmirdi. Bu istisnaların şamil olduğu şəxslərin hamısı ya Latviya vətəndaşları, ya da Latviya vətəndaşlarının yaxın qohumları idilər və bu qərar müvafiq şəxslərin hər birinin Latviyanın milli təhlükəsizliyinə təhlükə

törədib-törətməməsi ilə bağlı hər hansı mülahizəyə əsaslanmamışdı (qərarın 57-ci və 85-ci bəndlərinə bax). Daha sonra, Latviya vətəndaşlarına gəldikdə, bu cür istisnalar həqiqətən Konvensiya əsasında tələb olunurdu, çünki həmin şəxslərin çıxarılması Konvensiyanın 4 sayılı Protokolunun 3-cü maddəsinə zidd ola bilərdi. Ərizəçilərin isə, əksinə, Latviya ilə bu cür əlaqələri yox idi. Onlara Latviyada daimi yaşayış statusu verilməsindən imtina edilməsi cavabdeh Hökumət tərəfindən belə izah olundu ki, onlar hərbi qulluqçuların ailələri ilə ikili əlaqəyə malik idilər: birinci ərizəçi 1959-cu ildə ölkəyə həmin vaxt həqiqi xidmətdə olan Sovet hərbi qulluqçusunun qızı kimi gəlmişdi; 1980-ci ildə o, Latviyaya hərbi xidmət keçməyə gələn və bu ölkə yenidən müstəqillik əldə etdikdən sonra hərbi xidmətini Latviyada yerləşən, 1992-ci ilin yanvarından etibarən Rusiya Federasiyasının silahlı qüvvələrinə çevrilən Rusiya silahlı qüvvələrində davam etdirən digər bir Sovet hərbi qulluqçusuna ərə getmişdi. Belə olan halda, şəxsi xarakterli çətinliklərinə görə onlar barəsində istisnaya yol verməkdən imtina edilməsi müqavilənin kökündə duran məntiqə uyğun idi və Məhkəmə hesab etmişdi ki, həmin müqavilədə ədalətli tarazlığa riayət edilib.

10. Qərarla düzgün olaraq qeyd edildi ki, ərizəçilər Latviyada yaşadıkları dövrdə bu ölkə ilə onların ciddi əlaqələri formalaşmışdır. Lakin həmin əlaqələrin müqaviləyə əsasən ərizəçilərlə xüsusi qaydada rəftar edilməsinə imkan verə bilən əlaqələr olub-olmadığı barədə qərar çıxararkən Latviyanın hakimiyyət orqanları, bizim fikrimizcə, ərizəçilərin Rusiya ilə mühüm şəxsi əlaqələrini də nəzərə almaq hüququna malik idilər. Bununla bağlı qeyd etmək istərdik ki, ərizəçilər rus milli mənşəyinə mənsub idilər, habelə rusdilli idilər, onlar rusdilli təhsil ocaqlarına getmişdilər və nəticə etibarilə Rusiya vətəndaşlığını ala bildilər. Birinci ərizəçinin əri Rusiya vətəndaşlığını almış, bununla belə Latviyada yaşamaqda davam etmişdi və barəsində ərizəçilərin şikayət etdiyi hadisələr ərəfəsində Rusiyaya köçmüşdü (qərarın 21-ci və 33-cü bəndlərinə

bax). Eləcə də 1994-cü ilin sonlarından bəri Kurskda (Rusiya) ailəni ixtiyarına mənzil verilmişdi (qərarın 28, 37 və 46-cı bəndlərinə bax) və həm də belə bir dəlil irəli sürülməmişdi ki, ərizəçilər Rusiyada hər hansı şəxsi, təhsil və ya işgüzar fəaliyyətlərlə məşğul olmaq iqtidarında deyillər. Buna görə də, onların Latviya ilə şəxsi, sosial və iqtisadi əlaqələrini inkar etmək qeyri-mümkün olsa da, görünür, ərizəçilər eyni ilə Rusiya ilə də bu növ mühüm əlaqələrə malik idilər (misal üçün *bax: Dalia Fransaya qarşı* məhkəmə işi üzrə 19 fevral 1998-ci il tarixli qərar, Qərarlar Topplusu, 1998-I, s. 91-92, b. 53; həmçinin *bax: J Belçikaya qarşı* məhkəmə işi üzrə 7 avqust 1996-cı il tarixli qərar, Qərarlar Topplusu, 1996-III, s. 924, b. 34).

11. Belə olan halda biz bu qənaətə gələ bilmərik ki, Latviya hakimiyyət orqanları Sovet hakimiyyətinin əlli ilə yaxın orada mövcud olmasından sonra Rusiya silahlı qüvvələrinin Latviya ərazisindən çıxarılması kontekstində Konvensiyanın 8-ci maddəsi əsasında malik olduqları qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşblar. Latviya hakimiyyət orqanları, bizim fikrimizcə, ərizəçilərin şəxsi həyatına və mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququna edilən və ərizəçilərin etirazına səbəb olan müdaxilənin «demokratik cəmiyyətdə zəruri» olduğunu düşünmək hüququna malik idilər.

12. Bu nəticəni nəzərə alaraq, keçmiş Sovet vətəndaşları qismində ölkədə yaşamaq hüququ əldə etmiş Latviyanın digər rusdilli sakinləri ilə müqayisədə Latviyanı tərk etmələri tələb olunan Rusiya hərbi qulluqçularının ailə üzvləri ilə qanuna əsasən fərqli rəftar edilməsi ucbatından 8-ci maddə ilə birlikdə götürülməklə Konvensiyanın 14-cü maddəsinin pozulduğu barədə ərizəçilərin sonrakı iddiasını nəzərdən keçirmək lazımdır.

13. Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, 14-cü maddənin məqsədləri baxımından fərqli rəftar o zaman ayrı-seçkilik xarakteri daşıyır ki, onun «obyektiv və əsaslı səbəbləri» olmasın, yəni o, «qanuni məqsəd» daşmasın və ya «tətbiq edilən vasitələrlə qarşıya qoyulan məqsəd arasında mütənasiblik

əlaqəsi» olmasın. Razılığa gələn Dövlətlər digər analoji vəziyyətlərdə fərqli rəftara haqq qazandırmağın mümkün olub-olmadığını və nə dərəcədə mümkün olduğunu qiymətləndirməkdə müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər (digər qərarlar arasında *bax: Van Raalte Niderlanda qarşı*, 21 fevral 1997-ci il tarixli məhkəmə qərarı, Qərarlar Toplusu, 1997-I, s. 186, b. 39).

14. Ərizəçilər iddia etdilər ki, onların ölkədən çıxarılımaları iki əsasla görə ayrı-seçkilik təşkil edib: onların rusdilli azlığa mənsub olmalarına görə və Rusiya hərbi qulluqçusunun ailəsinə mənsub olmalarına görə. Biz hesab edirik ki, ərizəçilərin rusdilli şəxslər qismində ayrı-seçkiliyə məruz qaldıqları barədə iddiaları əsassızdır. Əslində bir sıra rusdilli şəxslər Latviyada yaşamalarını faktiki olaraq qanuniləşdirə bilmişdilər. Latviya hakimiyyət orqanları tərəfindən ərizəçilərə fərq qoyulması onların milli mənşəyinə deyil, hərbi qulluqçuların ailələri ilə ikili əlaqələrinə əsaslanmışdı, həmin hərbi qulluqçulardan biri 1994-cü il müqaviləsi əsasında ölkəni tərk etməli olan Rusiya silahlı qüvvələrinin üzvü idi. Artıq 8-ci maddəni araşdırarkən göstərilmiş səbəblərə görə, bu elementlər, bizim fikrimcə, etiraz edilən tədbirlərin, yəni ərizəçilərin Latviya ərazisindən çıxarılımalarına yönələn tədbirlərin tətbiqinə haqq qazandırmaq üçün əsaslı olaraq nəzərə alınmalıdır.

15. Eyni səbəblərə görə biz hesab edirik ki, bu işdə ərizəçilərin statusu əsasında onlara qoyulmuş fərqi, yəni müvafiq hüquq normalarında nəzərdə tutulan fərqi və sonra həmin normaların ərizəçilərə tətbiqinin obyektiv və əsaslı səbəbi vardı, buna görə də həmin fərq Konvensiyanın 14-cü maddəsində nəzərdə tutulan mənada ayrı-seçkiliyə bərabər tutula bilməzdi.

16. Beləliklə, bizim fikrimizcə, 8-ci maddə ilə birlikdə götürülməklə Konvensiyanın 14-cü maddəsinin hər hansı pozuntusu baş verməmişdi.

HAKİM MARUSTENİN AYRICA XÜSUSİ RƏYİ

Birgə xüsusi rəydə ifadə edilmiş fikirləri paylaşmaqla yanaşı, mən çoxluqla nə üçün razılaşmadığımın digər səbəblərini də ifadə etmək istədim.

Birincisi, mən düşünürəm ki, bu iş özünün yaranma tarixçəsi baxımından xüsusi bir işdir. Həmin tarixçə konstitusiya hüququna və beynəlxalq hüquqa əsasən müəyyən nəticələr doğurur ki, onlara əhəmiyyət verməmək olmaz. Bu, beynəlxalq hüquqda yaxşı məlumdur və təsdiq olunmuşdur ki, Baltik dövlətləri, o cümlədən Latviya nasist Almaniyası və SSRİ arasında bağlanan, əslində Molotov-Ribbentrop paktı adlandırılan «Hitler-Stalin paktı» əsasında, yaxud başqa sözlə, Sovet İttifaqı ilə Almaniya arasında 23 avqust 1939-cu ildə imzalanmış bir-birinə hücum etməmək haqqındakı müqaviləyə əlavə olunan məxfi protokollar əsasında müstəqilliklərini itiriblər. Bu məxfi sazişin nəticəsi ondan ibarət oldu ki, Şərqi Avropa iki təsir dairəsinə bölündü, Baltik dövlətləri, o cümlədən Latviya Sovet İttifaqının maraq dairəsinə verildi. Bundan sonra 1940-cı ildə Sovet İttifaqı Baltik dövlətlərini onlara göndərdiyi ultimatum vasitəsilə güc tətbiqi ilə təhdid etdi, həmin ultimatumda SSRİ hakimiyyətin dəyişdirilməsini və Sovet silahlı qüvvələrinin (Sovet hərbi bazalarında yerləşən qüvvələrdən əlavə) əraziyə daxil olmalarını tələb edirdi. Silahlı qüvvələrin əraziyə faktiki daxil olmaları və hakimiyyət dəyişikliyi 1940-cı ilin iyununda baş verdi.

Quruda müharibə qanunları və adətləri haqqında Haaqa Qaydalarının 42-ci maddəsinə əsasən ərazi «düşmən ordusunun faktiki hakimiyyəti altına keçdikdə» işğal olunmuş sayılır. Müqayisə üçün deyək ki, Nürnberq Hərbi Tribunalı Almaniyanın 1938-ci ildə Avstriyaya təqdim etdiyi ultimatumu 1945-ci il tarixli London Xartiyasında nəzərdə tutulan mənada «sülh əleyhinə cinayət» hesab edilən aktlar sırasına daxil etmişdi.

Sovet İttifaqının yuxarıda qeyd edilən hərəkətləri demokratik beynəlxalq ictimaiyyət daxilindəki çoxluq, o cümlədən Avropa

Parlamenti və Avropa Şurası tərəfindən tanınmadı. Məsələn, sonuncu orqan «iyirminci əsrdə üç Avropa dövlətinin – Estoniya, Latviya və Litvanın işğalının və Sovet İttifaqının tərkibinə daxil edilməsinin iyirminci ildönümündə» Baltik dövlətlərindəki vəziyyətə dair 189 (1960) sayılı qətnaməsində öz mövqeyini ifadə edərək qeyd etdi ki, «bu qanunsuz ilhaq xalqın hər hansı həqiqi istəyi olmadan baş vermişdir».

Beynəlxalq hüquqda bərqərar olan və hazırda Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutunda (8-ci maddə) təsbit edilən prinsipə görə, işğalçı hakimiyyət tərəfindən öz mülki əhalisinin işğal olunan əraziyə birbaşa və ya dolayısı ilə köçürülməsinə yol verilmir. Elə həmin 8-ci maddəyə əsasən, bu əməl müharibə cinayəti sayılır.

Beynəlxalq hüququn hamılıqla tanınmış prinsiplərinə əsasən, dövlətin beynəlxalq hüququ pozan istənilən hərəkəti beynəlxalq məsuliyyətə səbəb olur və həmin dövlətin üzərinə status kvonu, yəni əvvəlki vəziyyəti bərpa etmək öhdəliyi qoyulur. Müvafiq olaraq, Baltik dövlətlərinin hüquqi varisliyi əsasında öz müstəqilliklərini bərpa etmələri və Sovet (Rusiya) qoşunlarının çıxarılması tarixi ədalətsizliyə görə kompensasiya sayılmalıdır. Bu məqsəd qoşunların çıxarılması haqqında 30 aprel 1994-cü il tarixli Latviya-Rusiya müqaviləsinin preambulasında da vurğulanmışdır, orada qeyd edilir ki, tərəflər müqaviləni imzalamaqla «ümumi tarixlərinin mənfi nəticələrini aradan qaldırmaq» istəyirlər (qərarın 64-cü bəndinə bax). Buna görə də, müqavilədə yer alan hərbi qulluqçuların və onların ailə üzvlərinin ölkədən çıxarılması barədə tələb beynəlxalq hüquq prinsiplərinə tam uyğundur. Müvafiq surətdə, Konvensiyanın məqsədləri baxımından 30 aprel 1994-cü il tarixli Latviya-Rusiya müqaviləsinin məqsədi tamamilə qanuni idi (qərarın 111-ci bəndinə bax). Məhkəmə haqlı olaraq razılaşdı ki, bir müstəqil dövlətin silahlı qüvvələrinin digərinin ərazisindən çıxarılması tarixi ədalətsizlikdən irəli gələn müxtəlif, siyasi, sosial və iqtisadi problemlərin həllinin məqsədəuyğun yoludur.

Latviya 1991-ci ildə yenidən müstəqillik qazanaraq SSRİ-dən ayrılıb və 28 yanvar 1992-ci ildə Rusiya Federasiyası keçmiş Sovet silahlı qüvvələri, o cümlədən Latviya ərazisində yerləşən qüvvələr üzərində yurisdiksiyanı öz üzərinə götürüb, müqavilə əsasında müəyyən edilmiş çıxarılma sistemi həmin vaxt Latviyadakı Rusiya silahlı qüvvələrində qulluq edən bütün hərbi qulluqçuları (hətta onlar müqavilənin qüvvəyə minməsindən əvvəl ordudan tərxis olunsalar belə) və onların ailə üzvlərini əhatə edirdi. Çıxarılma proqramı özlüyündə elə həyata keçirilməyib ki, iki ərizəçi barəsində görülmüş tədbirlər Latviya hakimiyyət orqanlarının öz qarşılarına qoyduqları qanuni məqsədə nail olmaqda səlahiyyət hədlərini aşması ilə nəticələnsin. Qeyd etmək lazımdır ki, müqavilənin özü Latviya hakimiyyət orqanlarının üzərinə belə bir öhdəlik qoymurdu ki, müvafiq konkret fərdin, xüsusən hərbi olmayan ailə üzvlərinin milli təhlükəyə qarşı törədə biləcəyi faktiki təhlükəyə istinadən gördükləri hər bir tədbiri əsaslandırсынlar. Üstəlik, çıxarılmalı olan şəxslərin siyahısını Latviya tərəfi deyil, Rusiya tərəfi tərtib etmişdi. Belə olan halda qoşunların çıxarılmasına görə məsuliyyət təkcə Latviya tərəfinin deyil, ən azı müqavilədəki hər iki tərəfin üzərinə düşürdü. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, ərizəçilər və üçüncü tərəf buna etiraz etsələr də, Latviya məhkəmələri birinci ərizəçinin ərinin peşəsi barədə (hərbi olduğu barədə) bütün zəruri məlumatları (1995-ci il tarixli qeydiyyat formasında) təqdim etmədiyini müəyyən etmişdilər. Ərizəçilər həmin sənədlə tanış olmuş, lakin onun etibarlılığına heç vaxt daxili məhkəmələrdə etiraz etməmişdilər. Onlar və üçüncü tərəf yalnız sonrakı mərhələdə bunu etdilər.

Nəhayət, 1994-cü ildən bəri Sovet (Rusiya) hərbi personalının geri qaytarılmasına şərait yaratmaq üçün Qərbin geniş miqyaslı maliyyə yardımı sxemi tətbiq edilirdi və Latviya Ali Məhkəməsinin qərara aldığı kimi, Slivenko ailəsi də ondan istifadə etmək imkanına malik idi. Mən başa düşürəm ki, çoxluğun fikrincə ərizəçilərə kompensasiya təyin edilməsi

pozuntunun müəyyən edilməsinin məntiqi nəticəsi idi, lakin bu yardım sxeminin işığında və ədalətsizliyə məruz qalanların çoxunun maddi və ya mənəvi ziyana görə heç vaxt kompensasiya ala bilmədiyi tarixi konteksti nəzərə alsaq, Məhkəmənin təyin etdiyi maliyyə kompensasiyası ilə razılaşmaq mənim üçün çətindir.